ΧΡΟΝΙΚΑ ΙΔΙΩΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

ΕΤΟΣ ΚΣΤ — ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ - ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 2026 — ΤΕΥΧΟΣ 7

ΣΩΤΗΡΙΟΣ Ι. ΚΟΤΡΩΝΗΣ

Η εξ αδιαθέτου κληρονομική διαδοχή στο νέο Κληρονομικό Δίκαιο

Ανάτυπο από το περιοδικό Χρονικά Ιδιωτικού Δικαίου
Τόμος ΚΣΤ΄ (2026), τεύχος 7ο, σ. 494-508

Π.Ν.
ΣΑΚ
ΚΟΥ
ΛΑΣ

Η εξ αδιαθέτου κληρονομική διαδοχή στο νέο Κληρονομικό Δίκαιο*

ΣΩΤΗΡΙΟΥ Ι. ΚΟΤΡΩΝΗ
Επίκ. Καθηγητή Νομικής Α.Π.Θ. – Δικηγόρου

Η μεγάλη μεταρρύθμιση του Κληρονομικού Δικαίου (ν. 5303/2026) επέφερε σημαντικές αλλαγές στην εξ αδιαθέτου κληρονομική διαδοχή (νέες ΑΚ 1808-1819). Ειδικότερα, ενισχύεται η θέση του επιζώντος συζύγου, διευκρινίζονται οι περιπτώσεις αποκλεισμού του επιζώντος συζύγου από την εξ αδιαθέτου κληρονομική διαδοχή, αναγνωρίζεται εξ αδιαθέτου κληρονομικό δικαίωμα και θεσπίζονται ορισμένα κληρονομικά δικαιώματα υπέρ του επιζώντος συντρόφου σε ελεύθερη ένωση, θεσπίζεται κληροδοσία εκ του νόμου υπέρ του προσώπου που παρείχε φροντίδα στον κληρονομούμενο, επιλύεται το αμφισβητούμενο στη νομολογία και στην επιστήμη ζήτημα του προσδιορισμού της εξ αδιαθέτου κληρονομικής μερίδας των ετεροθαλών αδελφών, καταργείται το εξ αδιαθέτου κληρονομικό δικαίωμα των προπαππούδων και των προγιαγιάδων, ρυθμίζονται ζητήματα προσαύξησης της εξ αδιαθέτου κληρονομικής μερίδας των αδελφών του κληρονομουμένου και θεσπίζεται ο αποκλεισμός της μεταφοράς των εξ αδιαθέτου μερίδων από τη μητρική γραμμή στην πατρική γραμμή και αντιστρόφως. Στη μελέτη αναλύονται αυτές οι τροποποιήσεις και διατυπώνονται επ' αυτών κριτικές παρατηρήσεις.

I. Εισαγωγικές παρατηρήσεις: Το Κληρονομικό Δίκαιο σε κίνηση

Η μεγάλη μεταρρύθμιση του Κληρονομικού Δικαίου[1] επιφέρει σαρωτικές αλλαγές σε σημαντικούς θεσμούς και σε ικανό αριθμό διατάξεων στα περισσότερα κεφάλαια του πέμπτου βιβλίου του Αστικού Κώδικα[2]. Οι τροποποιήσεις ακολουθούν την αξιοσημείωτη μεταρρυθμιστική δυναμική, η οποία εκδηλώθηκε στο Κληρονομικό Δίκαιο αρκετών ευρωπαϊκών εννόμων τάξεων τα τελευταία χρόνια, λ.χ. στη Γαλλία τα έτη 2001 και 2006[3], στη Γερμανία το 2010[4], στην Αυστρία το 2017[5], στο Βέλγιο το 2022[6] και στην Ελβετία το 2023[7], είναι όμως σαφώς πιο εκτενείς και πιο ριζικές, καθώς επιφέρουν μία

---

* Η μελέτη αποδίδει, σε πιο εκτενή μορφή, εισήγηση σε ημερίδα της Εταιρείας Νομικών Βορείου Ελλάδος (ΕΝΟΒΕ) με τίτλο «Η επικείμενη μεγάλη μεταρρύθμιση του Κληρονομικού Δικαίου. Η κληρονομική διαδοχή στον 21ο αιώνα», Θεσσαλονίκη, 27.02.2026. Σε αρχική μορφή δημοσιεύθηκε στο τόμο των πρακτικών της ημερίδας. Η εισήγηση επαναλήφθηκε σε ημερίδες του Δικηγορικού Συλλόγου Τρικάλων (03.04.2026) και του Δικηγορικού Συλλόγου Βέροιας (19.06.2026). Προδημοσίευση από τον Τιμητικό Τόμο για τον Ομ. Καθηγητή Νομικής Α.Π.Θ. Άγγελο Στεργίου.

1. Ν. 5303/2026 «Αναμόρφωση του κληρονομικού δικαίου και άλλες διατάξεις» (ΦΕΚ Α΄ 81/22.05.2026).

2. Βλ. μία επισκόπηση των βασικών προτάσεων για τον εκσυγχρονισμό του Κληρονομικού Δικαίου σε *Απ. Γεωργιάδη*, Το Σχέδιο Νόμου για τον εκσυγχρονισμό του Κληρονομικού Δικαίου, ΧρΙΔ 2026, 3 επ. Τη δικαιοπολιτική ανάγκη ριζικής αναμόρφωσης του Κληρονομικού Δικαίου είχε αναδείξει ο *Απ. Γεωργιάδης* ήδη με παλαιότερα κείμενά του, βλ. «Χρειάζεται το κληρονομικό μας δίκαιο αναμόρφωση; Δικαιοπολιτικές προτάσεις για τον εκσυγχρονισμό του κληρονομικού δικαίου», ΧρΙΔ 2023, 3 επ.· «Καιρός ν' ασχοληθούμε με τον εκσυγχρονισμό και του κληρονομικού δικαίου», ΧρΙΔ 2021, 658 επ. = ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, 10.10.2021.

3. Νόμος 2001/1135-03.12.2001 και Νόμος 2006/728-23.06.2006, του οποίου οι ρυθμίσεις τέθηκαν σε ισχύ την 01.01.2007.

4. Ο νόμος για τη μεταρρύθμιση του γερμανικού κληρονομικού δικαίου ψηφίσθηκε από το γερμανικό Κοινοβούλιο (*Bundestag*) στις 02.07.2009 (BT-Drucks. 16/13543, σ. 11), εγκρίθηκε από το Ομοσπονδιακό Συμβούλιο των Κρατιδίων (*Bundesrat*) στις 18.09.2009 και δημοσιεύθηκε υπό τον τίτλο «Νόμος για την Τροποποίηση του Κληρονομικού Δικαίου και του Δικαίου της Παραγραφής» (*Gesetz zur Reform des Erb- und Verjährungsrechts*) της 24.09.2009 στο Φύλλο της Εφημερίδας της Κυβέρνησης (*Bundesgesetzblatt*) της 29.09.2009 (BGBl. I, 2009, σ. 3142 επ.). Βλ. στην ελληνική βιβλιογραφία για τη μεταρρύθμιση του γερμανικού κληρονομικού δικαίου, *Ζερβογιάννη*, Η μεταρρύθμιση του γερμανικού κληρονομικού δικαίου. Μια κριτική προσέγγιση από τη σκοπιά του Έλληνα νομικού, ΕφΑΔ 2010, 24 επ.· βλ. επίσης, *Καραμπατζό*, Η παραίτηση από το δικαίωμα της νόμιμης μοίρας. Μια μεθοδολογική συμβολή στο πεδίο του κληρονομικού δικαίου, 2011, σ. 252-257 (ειδικά για την επίδραση στις διατάξεις του δικαίου της νόμιμης μοίρας)· *Γ. Γεωργιάδη*, Η προστασία της νόμιμης μοίρας, 2013, § 5 αρ. 3-10 (γενικά για τη ρύθμιση της νόμιμης μοίρας στο γερμανικό δίκαιο και για τη μεταρρύθμιση του 2010). Βλ. στη γερμανική επιστήμη, *Baumann/Karsten*, Die Reform des Erbrechts und verjährungsrechtlicher Vorschriften, RNotZ 2010, 95 επ.· *Bonefeld/Kroiß/Lange*, Die Erbrechtsreform, 2010, passim· *Klinger/Mörtl*, Die Erbrechtsreform 2010, NJW-Spezial 2009, 503 επ.· *Lange*, Das Gesetz zur Reform des Erb- und Verjährungsrechts, DNotZ 2009, 732 επ.· *Langenfeld*, Das Gesetz zur Änderung des Erb- und Verjährungsrechts – Inhalt und Praxisfolgen, NJW 2009, 3121 επ.· *Leipold*, Münchener Kommentar zum BGB[8], 2020, Einleitung zum Erbrecht, αρ. 57-58· *Meyer*, Erbrechtsreform als Reaktion auf die gesellschaftsrechtlichen Veränderungen, FPR 2008, 537 επ.· *Onderka/Honzen*, Die Auswirkungen der Erbrechtsreform auf die Gestaltung der Unternehmensnachfolge, NZG 2009, 1286 επ. Πρβλ. την Αιτιολογική Έκθεση του νόμου (BT-Drucks. 16/8954, σ. 8 επ.), στην οποία γίνεται αναφορά στη μεταβολή των κοινωνικο-οικονομικών δεδομένων, με παράθεση στατιστικών στοιχείων, τα οποία κατέστησαν αναγκαία τη μεταρρύθμιση. Είναι χαρακτηριστικό ότι ο προβληματισμός για την αναγκαιότητα εκσυγχρονισμού του γερμανικού κληρονομικού δικαίου έδωσε αφορμή να αναπτυχθεί, ήδη αμέσως μετά τη μεταρρύθμιση του 2010, ένα γόνιμος επιστημονικός διάλογος (βλ. για τις συζητήσεις που έγιναν στο πλαίσιο της θεματικής του αστικού δικαίου στο 68ο Συνέδριο της Γερμανικής Ένωσης Νομικών (Deutscher Juristentag, Berlin 2010) με τίτλο «Ist unser Erbrecht noch zeitgemäß?», Verhandlungen des 68. Deutschen Juristentages, Band II/2: Sitzungsberichte – Diskussion und Beschlussfassung, München 2011, L. Abteilung Zivilrecht, σ. 9 επ.· βλ. επίσης, *Röthel*, Ist unser Erbrecht noch zeitgemäß?, Verhandlungen des 68. Deutschen Juristentages, München 2011, Band I: Gutachten A 1-112), ο οποίος προετοιμάζει το έδαφος για μία πιθανή, μελλοντική περαιτέρω μεταρρύθμιση (βλ. *Leipold*, Münchener Kommentar zum BGB[8], 2020, Einleitung zum Erbrecht, αρ. 59 επ., ο οποίος παραθέτει ορισμένες σκέψεις για μία μελλοντική μεταρρύθμιση του γερμανικού κληρονομικού δικαίου).

5. Erbrechtsänderungsgesetz (österr. BGBl. I, 2015, σ. 87 επ.). Βλ. για τη μεταρρύθμιση του αυστριακού κληρονομικού δικαίου, *Eccher*, Die österreichische Erbrechtsreform: Alle Neuerungen auf einen Blick, 2016, passim· *Ferrari*, Neues Erbrecht in Österreich, FamRZ 2016, 1542 επ.· *Kerschbaum*, Österreich: Reform des Erbrechts, ZEV 2015, 575 επ.· *Schauer*, Das neue Erbrecht, ÖJZ 2017, 53 επ. Βλ. για τη ρύθμιση της νόμιμης μοίρας στην Αυστρία πριν από τη μεταρρύθμιση του 2017, *Γ. Γεωργιάδη*, Η προστασία της νόμιμης μοίρας, 2013, § 5 αρ. 11-14.

6. Νόμος 2022B30600/14.03.2022.

7. Ομοσπονδιακός Νόμος (*Bundesgesetz*) της 18ης Δεκεμβρίου 2020 (BBl 2018 5813) σε ισχύ από 01.01.2023. Βλ. στην ελληνική βιβλιογραφία για τη μεταρρύθμιση του ελβετικού κληρονομικού δικαίου, *Κοτρώνη*, Η μεταρρύθμιση του ελβετικού κληρονομικού δικαίου. Κριτικές παρατηρήσεις από τη σκοπιά του ελληνικού δικαίου, ΕφΑΔΠολΔ 2022, 653 επ.

εκ βάθρων αναθεώρηση του Κληρονομικού Δικαίου[8]. Σύμφωνα με το άρ. 41 παρ. 1 ν. 5303/2026, οι νέες διατάξεις εφαρμόζονται στις κληρονομικές σχέσεις προσώπων, των οποίων ο θάνατος επέρχεται στις 16.09.2026 ή μεταγενέστερα.

Οι λόγοι που κατέστησαν αναγκαίο τον εκσυγχρονισμό του Κληρονομικού Δικαίου είναι κυρίως η επέλευση ριζικών δημογραφικών και κοινωνικο-οικονομικών μεταβολών, όπως λ.χ. η αύξηση του μέσου προσδόκιμου όρου ζωής, η επικράτηση της πυρηνικής οικογένειας και η σημαντική άμβλυνση των σχέσεων με τα μέλη της ευρύτερης οικογένειας, η αύξηση των διαζυγίων και των μορφών μακροχρόνιας συμβίωσης εκτός γάμου και εκτός συμφώνου συμβίωσης, οι οποίες ανασημασιοδοτούν τις σχέσεις μεταξύ συγγενών και δοκιμάζουν τον θεσμό της οικογένειας, καθώς και η ανάγκη στήριξης των προσώπων που αναλαμβάνουν τη φροντίδα ηλικιωμένων[9].

Στο πλαίσιο αυτό, η μεταρρύθμιση δεν θα μπορούσε να μην καλύψει και τις ρυθμιστικές ανάγκες στο πεδίο της εξ αδιαθέτου κληρονομικής διαδοχής. Πράγματι, στο κεφάλαιο αυτό εντοπίστηκαν διατάξεις, οι οποίες απηχώντας παρωχημένες κοινωνικές αντιλήψεις και, κατά συνέπεια, μη ανταποκρινόμενες στις σύγχρονες κοινωνικές και δημογραφικές ανάγκες και στην επίκαιρη ανάγνωση των μεταβολών που έχουν επέλθει στους οικογενειακούς δεσμούς, συνεπάγονταν τη διαιώνιση μίας προβληματικής αντιμετώπισης ορισμένων ζητημάτων της εξ αδιαθέτου κληρονομικής διαδοχής. Για τον λόγο αυτό, ορισμένες διατάξεις έπρεπε να μεταρρυθμιστούν ή να καταργηθούν. Επίσης, ορισμένα ζητήματα δεν αντιμετωπίζονταν νομοθετικά, παρά το γεγονός ότι υφίστατο αυξημένη ρυθμιστική ανάγκη. Έπρεπε λοιπόν να καλυφθεί το σχετικό κενό με την εισαγωγή νέων θεσμών και ουσιαστικών καινοτομιών, με κύριο γνώμονα να εναρμονιστεί το δίκαιό μας με τις σύγχρονες διεθνείς νομοθετικές εξελίξεις[10]. Περαιτέρω, εντοπίστηκαν ζητήματα, επί των οποίων ερίζουν για πολλές δεκαετίες η νομολογία και η επιστήμη και τα οποία έπρεπε να διευκρινιστούν για λόγους προαγωγής της ασφάλειας δικαίου, δεδομένου ότι επί των ζητημάτων αυτών η επιστήμη είχε επεξεργαστεί ώριμες και κατασταλαγμένες θέσεις. Ακόμη, κατά την επεξεργασία των σχετικών διατάξεων έγιναν ορισμένες αναγκαίες νομοτεχνικές βελτιώσεις στις παλαιές ΑΚ 1813 επ., λ.χ. οι φράσεις «που δεν ζει» (παλαιές ΑΚ 1813 παρ. 2, 1816 παρ. 1 εδ. β΄), «που έχουν πεθάνει» (παλαιές ΑΚ 1814 εδ. α΄, 1815 εδ. β΄), αντικαταστάθηκαν από την ορθότερη φράση «που εξέπεσε/εξέπεσαν πριν ή μετά την επαγωγή», η οποία περιλαμβάνει κάθε περίπτωση έκπτωσης από το εξ αδιαθέτου κληρονομικό δικαίωμα (προαποβίωση, αποποίηση, αναξιότητα, αποκλήρωση εν ευρεία εννοία). Υπό το πρίσμα αυτό, με την αναμόρφωση του Κληρονομικού Δικαίου επαναπροσεγγίζονται συνολικά οι διατάξεις για την εξ αδιαθέτου κληρονομική διαδοχή.

Ειδικότερα, οι τροποποιήσεις στην εξ αδιαθέτου κληρονομική διαδοχή είναι επιγραμματικά οι ακόλουθες: α) Ενισχύεται η θέση του επιζώντος συζύγου (υπό II.Α.)[11], β) διευκρινίζονται οι περιπτώσεις αποκλεισμού του συζύγου από την εξ αδιαθέτου κληρονομική διαδοχή (υπό II.Β.), γ) αναγνωρίζεται εξ αδιαθέτου κληρονομικό δικαίωμα και θεσπίζονται ορισμένα κληρονομικά δικαιώματα υπέρ του επιζώντος συντρόφου σε ελεύθερη ένωση (υπό II.Γ.), δ) θεσπίζεται κληροδοσία εκ του νόμου υπέρ του προσώπου που παρείχε φροντίδα στον κληρονομούμενο (υπό II.Δ.). ε) επιλύεται το αμφισβητούμενο στη νομολογία και στην επιστήμη ζήτημα του προσδιορισμού της εξ αδιαθέτου κληρονομικής μερίδας των ετεροθαλών αδελφών (υπό II.Ε.), στ) καταργείται το εξ αδιαθέτου κληρονομικό δικαίωμα των προπαππούδων και των προγιαγιάδων (υπό I-I.ΣΤ.), ζ) ρυθμίζονται ζητήματα προσαύξησης της εξ αδιαθέτου κληρονομικής μερίδας των αδελφών του κληρονομουμένου (υπό II.Ζ.), και η) θεσπίζεται ο αποκλεισμός της μεταφοράς των εξ αδιαθέτου μερίδων από τη μητρική γραμμή στην πατρική γραμμή και αντιστρόφως (υπό II.Η.). Κατωτέρω αναλύονται αυτές οι τροποποιήσεις και διατυπώνονται επ' αυτών κριτικές παρατηρήσεις.

II. Οι τροποποιήσεις στην εξ αδιαθέτου κληρονομική διαδοχή – Κριτικές παρατηρήσεις

Α. Αναβάθμιση της θέσης του επιζώντος συζύγου

1. Εισαγωγικά

Όπως είναι γνωστό, πριν από τη μεταρρύθμιση του Κληρονομικού Δικαίου αναγνωριζόταν στον επιζώντα σύζυγο[12] εξ αδιαθέτου κληρονομικό δικαίωμα, το οποίο συνέτρεχε πάντοτε με το δικαίωμα των εξ αδιαθέτου κληρονόμων των τεσσάρων πρώτων τάξεων, με τους μεν συγγενείς της πρώτης τάξης στο τέταρτο, ενώ με τους συγγενείς όλων των άλλων τάξεων στο μισό της κληρονομίας (παλαιά ΑΚ 1820 εδ. α΄)· στην πέμπτη τάξη, στην οποία εγκαταλειπόταν το σύστημα των γενεών, καλούνταν μόνος ο σύζυγος (παλαιά ΑΚ 1821)[13]. Επίσης, ο επιζών σύζυγος λάμβανε και το εξαίρετο (παλαιά ΑΚ 1820 εδ. β΄). Αυτά ήταν τα μοναδικά κληρονομικά δικαιώματα του επιζώντος συζύγου.

Λόγω των δημογραφικών αλλαγών, ειδικότερα λόγω της αύξησης του προσδόκιμου όρου ζωής και της, κατ' επέκταση, μεγαλύτερης ανάγκης για τη διασφάλιση της αξιοπρεπούς διαβίωσης του επιζώντος συζύγου, καθώς και λόγω των μεταβολών που έχουν συντελεστεί τις τελευταίες δεκαετίες στη δομή της ελληνικής οικογένειας, η οποία είναι πλέον, στη συντριπτική πλειονότητα των περιπτώσεων, πυρηνική, ενώ οι συναισθηματικοί δεσμοί με τους απώτερους συγγενείς έχουν αμβλυνθεί

8. Μεμονωμένες τροποποιήσεις προς τον σκοπό του εκσυγχρονισμού του Κληρονομικού Δικαίου έχουν επέλθει και σε άλλες ευρωπαϊκές έννομες τάξεις, βλ. λ.χ. για την εισαγωγή με τον νόμο 55/2006 στον Ιταλικό Αστικό Κώδικα του θεσμού της οικογενειακής σύμβασης (*patto di famiglia*), με τον οποίο διευκολύνεται η ομαλή διαγενεακή διαδοχή στην οικογενειακή επιχείρηση, *Kindler*, Neue Gestaltungsmöglichkeiten im italienischen Unternehmenserbrecht: der Familienvertrag („patto di famiglia"), FamRZ 2007, 954 επ.· *Καραμπατζό*, Η απαγόρευση των κληρονομικών συμβάσεων – Προς μία μεταρρύθμιση του Κληρονομικού Δικαίου του ΑΚ, NoB 2014, 1366.

9. Βλ. εκτενώς *Απ. Γεωργιάδη*, Χρειάζεται το κληρονομικό μας δίκαιο αναμόρφωση; Δικαιοπολιτικές προτάσεις για τον εκσυγχρονισμό του κληρονομικού δικαίου, ΧρΙΔ 2023, 3· *τον ίδιο*, Καιρός ν' ασχοληθούμε με τον εκσυγχρονισμό και του κληρονομικού δικαίου, ΧρΙΔ 2021, 658 = ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, 10.10.2021· *Λέκκα*, σε: Παπαδοπούλου-Κλαμαρή/Καραμπατζό/Λέκκα, Νέο ΚληρΔίκ, 2026, § 4 αρ. 43, 46. Βλ. επίσης, Ανάλυση Συνεπειών Ρύθμισης επί του Σχεδίου Νόμου, σ. 2, 3-4.

10. Βλ. τον Πρόλογο, σε: Παπαδοπούλου-Κλαμαρή/Καραμπατζό/Λέκκα, Νέο ΚληρΔίκ, 2026, σ. Χ.

11. Βλ. επίσης, Έκθεση επί του Νομοσχεδίου «Αναμόρφωση του κληρονομικού δικαίου και άλλες διατάξεις» της Επιστημονικής Υπηρεσίας της Βουλής των Ελλήνων, 18.05.2026, σ. 10 («*Ενισχύεται το κληρονομικό δικαίωμα του συζύγου στην εξ αδιαθέτου κληρονομική διαδοχή*»).

12. Οι επιζώντες (ετερόφυλοι ή ομόφυλοι) σύντροφοι, οι οποίοι έχουν καταρτίσει σύμφωνο συμβίωσης, εξομοιώνονται στο πεδίο της κληρονομικής διαδοχής με τους επιζώντες συζύγους (άρ. 8 εδ. α΄ Ν. 4356/2015). Υπό το πρίσμα αυτό, η αναφορά στην ενότητα αυτή σε επιζώντες συζύγους περιλαμβάνει και τους επιζώντες συντρόφους με σύμφωνο συμβίωσης.

13. Βλ. για το εξ αδιαθέτου κληρονομικό δικαίωμα του συζύγου πριν από τη μεταρρύθμιση του Κληρονομικού Δικαίου, αντί άλλων, *Απ. Γεωργιάδη*, ΚληρΔ[3], 2023, § 28 αρ. 1 επ.· *Ψούνη*, ΚληρΔ[6], 2023, σ. 280-281, 317 επ. (με συγγενείς της πρώτης τάξης), 368 (με συγγενείς της δεύτερης τάξης), 381 (με συγγενείς της τρίτης τάξης), 387 (με συγγενείς της τέταρτης τάξης).

σημαντικά, κρίθηκε ότι η υφιστάμενη ρύθμιση ήταν άδικη για τον επιζώντα σύζυγο. Χαρακτηριστικό είναι ότι, ελλείψει πλησιέστερων συγγενών του κληρονομουμένου, υπήρχε το ενδεχόμενο λ.χ. ο επιζών σύζυγος να συντρέχει με έναν α΄ εξάδελφο του αποβιώσαντος συζύγου του, με τον οποίο καθίστατο εξ αδιαθέτου συγκληρονόμος εξ ημισείας (παλαιά ΑΚ 1820 εδ. α΄ σε συνδυασμό με την παλαιά ΑΚ 1816). Επιπλέον, παρατηρήθηκε σε δικαιοσυγκριτικό επίπεδο ότι τα κληρονομικά δικαιώματα του επιζώντος συζύγου αναβαθμίστηκαν ουσιαστικά στις ευρωπαϊκές έννομες τάξεις, στις οποίες το Κληρονομικό Δίκαιο μεταρρυθμίστηκε τα τελευταία χρόνια.

Υπό το πρίσμα αυτό, για την ενίσχυση της θέσης του επιζώντος συζύγου στην εξ αδιαθέτου κληρονομική διαδοχή επέρχονται οι εξής τροποποιήσεις:

2. Κληρονομική μερίδα του επιζώντος συζύγου, όταν συντρέχει με συγγενείς της πρώτης τάξης (νέα ΑΚ 1810 παρ. 1 εδ. α΄)

Σύμφωνα με τη νέα ΑΚ 1810 παρ. 1 εδ. α΄, ο σύζυγος καλείται με τους συγγενείς της πρώτης τάξης, δηλαδή με τους κατιόντες του κληρονομουμένου, εάν μεν υπάρχει μόνο ένα τέκνο στο 1/3 της κληρονομίας, ενώ εάν υπάρχουν περισσότερα τέκνα στο 1/4 της κληρονομίας[14]. Στο προγενέστερο δίκαιο, όπως είναι γνωστό, ο σύζυγος καλούνταν με τους κατιόντες πάντοτε στο 1/4 της κληρονομίας, ανεξαρτήτως του αριθμού των κατιόντων (παλαιά ΑΚ 1820 εδ. α΄). Σε κάθε περίπτωση, ο σύζυγος που επιζεί λαμβάνει το εξαίρετο, όπως και κατά το προγενέστερο δίκαιο (νέα ΑΚ 1810 παρ. 1 εδ. γ΄, παλαιά ΑΚ 1820 εδ. β΄).

Σε περίπτωση που ο επιζών σύζυγος λαμβάνει εξ αδιαθέτου το 1/4, διότι καλείται με περισσότερα τέκνα που δεν έχουν δικούς τους κατιόντες, π.χ. με τρία τέκνα το καθένα από τα οποία λαμβάνει από 1/4, αλλά εκπέσουν (πριν ή μετά την επαγωγή) τόσα τέκνα, ώστε να καλείται τελικά μόνο ένα τέκνο, δεν λειτουργεί η προσαύξηση των μερίδων, αλλά το μεν μοναδικό τέκνο θα λάβει τα 2/3 και ο επιζών σύζυγος το 1/3[15]. Αυτό προκύπτει με ευθεία εφαρμογή της ΑΚ 1810 παρ. 1 εδ. α΄ λόγω κλήσης ενός μόνο τέκνου, όχι μόνο για την έκπτωση πριν από την επαγωγή (προαποβίωση, αποκλήρωση), αλλά και για την έκπτωση μετά την επαγωγή με εφαρμογή των διατάξεων για την αναδρομική πλασματική επαγωγή στον κατά διαδοχή καλούμενο στη θέση του συγκληρονόμου που εξέπεσε (νέα ΑΚ 1854 για την αποποίηση, νέα ΑΚ 1858 παρ. 2 για την αναξιότητα).

Κατά το στάδιο της Διαβούλευσης πριν από την ψήφιση του ν. 5303/2026 διατυπώθηκε ο προβληματισμός ότι με τη νέα ρύθμιση η κληρονομική μερίδα του επιζώντος συζύγου διαφοροποιείται ανάλογα με τον αριθμό των τέκνων «χωρίς προφανή αιτία»[16]. Η κριτική αυτή *δεν είναι πειστική*. Ο λόγος που επέβαλε τη νέα αυτή ρύθμιση είναι ότι στη σύγχρονη εποχή, στην οποία έχει επιμηκυνθεί ο προσδόκιμος όρος ζωής, συνήθως όταν αποβιώνει ο ένας σύζυγος, ο άλλος σύζυγος είναι μεγάλης ηλικίας, ενώ και το μοναδικό τέκνο δεν είναι πλέον τόσο νέο, ώστε να χρειάζεται την κληρονομία, την οποία έχει μεγαλύτερη ανάγκη ο σύζυγος που επιζεί, προκειμένου να έχει ικανούς πόρους για την αξιοπρεπή διαβίωσή του[17]. Η ανάγκη εξισορρόπησης των έννομων συμφερόντων του επιζώντος συζύγου σε σχέση με το μοναδικό τέκνο του κληρονομουμένου ή ακόμη και με τους δικούς του κατιόντες, όταν καλούνται στην κληρονομία κατά ρίζες, παρίσταται ακόμη μεγαλύτερη σε περίπτωση που το τέκνο προέρχεται από προηγούμενο γάμο του κληρονομουμένου. Η ρύθμιση κρίνεται λοιπόν σκόπιμη υπό το πρίσμα της ενίσχυσης της θέσης του επιζώντος συζύγου. Σε κάθε περίπτωση, ασθενές θα ήταν το επιχείρημα εναντίον της αύξησης της κληρονομικής μερίδας του επιζώντος συζύγου στο τρίτο της κληρονομίας, όταν συντρέχει με ένα τέκνο, ότι αυτή δεν εναρμονίζεται προς την αρχή της ενίσχυσης των νεότερων κληρονόμων, στον βαθμό που με τη μείωση της κληρονομικής μερίδας του τέκνου αφαιρούνται από αυτό οικονομικοί πόροι. Το μοναδικό τέκνο δεν αδικείται, καθώς η μείωση της μερίδας του σε σχέση με το προγενέστερο δίκαιο είναι πολύ μικρή (2/3 ή 16/24 στο νέο δίκαιο έναντι 3/4 ή 19/24 στο προγενέστερο δίκαιο), το οποίο σημαίνει ότι συνεχίζει το τέκνο να διατηρεί σημαντικά μεγαλύτερη κληρονομική μερίδα από ό,τι αν είχε αδελφό (και οι δύο τα 3/4 ή έκαστος από 9/24). Δεν θα ήταν λοιπόν σκόπιμο να αποστεί το νέο Κληρονομικό Δίκαιο από την πραγματική ανάγκη ενίσχυσης της έννομης θέσης του επιζώντος συζύγου έναντι της διατήρησης της αρκετά υψηλής μερίδας 3/4 του μοναδικού τέκνου, όταν καλείται με τον επιζώντα σύζυγο. Από την άλλη πλευρά, όταν υπάρχουν περισσότερα τέκνα, διατηρείται η μερίδα του επιζώντος συζύγου στο 1/4, προκειμένου να μην επέλθει περαιτέρω μείωση των μερίδων των τέκνων, τα οποία καθώς είναι περισσότερα έχουν ήδη σημαντικώς μικρότερες μερίδες σε σύγκριση με το μοναδικό τέκνο.

Η ρύθμιση θα μπορούσε πάντως να είναι ακόμη πιο γενναιόδωρη υπέρ του επιζώντος συζύγου· ειδικότερα η κληρονομική του μερίδα θα μπορούσε να είναι ανάλογη του αριθμού των τέκνων, δηλαδή ο σύζυγος που επιζεί να κληρονομεί το ½ εάν καλείται με ένα τέκνο, το 1/3 εάν καλείται με δύο τέκνα, το 1/4 εάν καλείται με τρία τέκνα κ.λπ., έτσι ώστε ο σύζυγος που επιζεί να λαμβάνει πάντοτε ίδια μερίδα με τα τέκνα. Σε δικαιοσυγκριτικό επίπεδο, πιο ενισχυμένο είναι το εξ αδιαθέτου κληρονομικό δικαίωμα του συζύγου, όταν συντρέχει με κατιόντες, στο ιταλικό δίκαιο (άρ. 581 ιταλΑΚ: 1/2 όταν συντρέχει με ένα τέκνο και 1/3 όταν συντρέχει με δύο ή περισσότερα τέκνα)[18], στο αυστριακό δίκαιο (§ 744 αυστρΑΚ: πάντοτε 1/3)[19] και στο ελβετικό δίκαιο (άρ. 462 ελβΑΚ: πάντοτε 1/2)[20]. Στο γερμανικό δίκαιο (§ 1931 γερμΑΚ), τα ποσοστά στα οποία καλείται ο σύζυγος στην εξ αδιαθέτου διαδοχή, είναι καταρχήν ίδια με εκείνα που προβλέπονται στο ελληνικό δίκαιο, ανάλογα όμως με το σύστημα που διέπει τις περιουσιακές σχέσεις των συζύγων ο σύζυγος καταλήγει να συμμετέχει με αυξημένο μερίδιο στην κληρονομία.

3. Κληρονομική μερίδα του επιζώντος συζύγου σε σχέση με συγγενείς άλλων τάξεων (νέες ΑΚ 1810 παρ. 1 εδ. β΄, 1811, 1813)

Σύμφωνα με τη νέα ΑΚ 1810 παρ. 1 εδ. β΄, ο σύζυγος καλείται με συγγενείς της δεύτερης τάξης, δηλαδή με τους γονείς και τα αδέλφια του κληρονομουμένου, στο μισό της κληρονομίας. Σε αντίθεση με άλλες ευρωπαϊκές έννομες τάξεις, στις οποίες η μερίδα του επιζώντος συζύγου είναι πιο αυξημένη, όταν συντρέχει με γονείς και αδέλφια του κληρονομουμένου, λ.χ. στο

14. Βλ. *Απ. Γεωργιάδη*, Το Σχέδιο Νόμου για τον εκσυγχρονισμό του Κληρονομικού Δικαίου, ΧρΙΔ 2026, 4.

15. *Γ.-Α. Γεωργιάδης*, Η μεγάλη μεταρρύθμιση του Κληρονομικού Δικαίου με τον ν. 5303/2026, Αρμ 2026, 599.

16. Βλ. Γνώμη της Οικονομικής και Κοινωνικής Επιτροπής της Ελλάδος για το Σχέδιο Νόμου «Αναμόρφωση του κληρονομικού δικαίου και συναφείς διατάξεις», Απρίλιος 2026, σ. 36, η οποία επ' αυτού επικαλείται περαιτέρω ότι «[η] *αύξηση της μερίδας του επιζώντος συζύγου σε 1/3 όταν υπάρχει μόνο ένα τέκνο μειώνει τη μερίδα του τέκνου από 3/4 σε 2/3, γεγονός που δημιουργεί διαφορετική αντιμετώπιση σε κληρονομικό επίπεδο οικογενειών με ένα τέκνο, έναντι αυτών με δύο ή περισσότερα*».

17. Βλ. *Λέκκα*, σε: Παπαδοπούλου-Κλαμαρή/Καραμπατζό/Λέκκα, Νέο ΚληρΔίκ, 2026, § 4 αρ. 65.

18. Άρ. 581 Codice Civile: «*Quando con il coniuge concorrono figli, il coniuge ha diritto alla metà dell'eredità, se alla successione concorre un solo figlio, e ad un terzo negli altri casi*».

19. § 744 παρ. 1 εδ. α΄ ABGB: «*Der Ehegatte oder eingetragene Partner des Verstorbenen ist neben Kindern des Verstorbenen und deren Nachkommen zu einem Drittel der Verlassenschaft* […]».

20. Άρ. 462 ZGB: «*Überlebende Ehegatten und überlebende eingetragene Partnerinnen oder Partner erhalten: 1. wenn sie mit Nachkommen zu teilen haben, die Hälfte der Erbschaft* […]».

ελβετικό δίκαιο λαμβάνει τα 3/4 (άρ. 462 ελβΑΚ)[21] και στο αυστριακό δίκαιο λαμβάνει τα 2/3 (§ 744 παρ. 1 εδ. α΄ αυστρΑΚ)[22], στο ελληνικό δίκαιο διατηρήθηκε η προγενέστερη ρύθμιση (παλαιά ΑΚ 1820 εδ. α΄). Σε κάθε περίπτωση, ο σύζυγος που επιζεί λαμβάνει το εξαίρετο (νέα ΑΚ 1810 παρ. 1 εδ. γ΄, παλαιά ΑΚ 1820 εδ. β΄).

Ωστόσο, επέρχεται μία *ιδιαίτερα δραστική τροποποίηση* στο κληρονομικό δικαίωμα του συζύγου σε σχέση με τους λοιπούς συγγενείς του κληρονομουμένου: Πλέον, ο σύζυγος καλείται με συγγενείς του κληρονομουμένου μόνο στην πρώτη και στη δεύτερη τάξη, δηλαδή μόνο με τους κατιόντες, τους γονείς, τα αδέλφια καθώς επίσης με τα τέκνα (ανίψια) και τα εγγόνια (μικρανίψια) των αδελφών, οι οποίοι εξέπεσαν πριν ή μετά την επαγωγή. Αντιθέτως, εάν δεν υπάρχουν συγγενείς της πρώτης και της δεύτερης τάξης, ο σύζυγος που επιζεί καλείται μόνος στην τρίτη τάξη ως εξ αδιαθέτου κληρονόμος σε ολόκληρη την κληρονομία (νέα ΑΚ 1811)[23]. Ειδικότερα, εάν υπάρχουν σύζυγος και άλλοι συγγενείς πέραν της πρώτης και της δεύτερης τάξης, δηλαδή παππούδες και γιαγιάδες ή τέκνα ή εγγονοί των παππούδων και των γιαγιάδων, δηλαδή θείοι ή α΄ εξαδέλφια του κληρονομουμένου, τότε καλείται εξ αδιαθέτου μόνος ο σύζυγος σε ολόκληρη την κληρονομία.

Πρόκειται για μία *ριζική μεταβολή*[24], εάν ληφθεί υπόψη ότι κατά το δίκαιο πριν από τη μεταρρύθμιση, ο σύζυγος καλούνταν πάντοτε στο μισό της κληρονομίας με όλες τις τάξεις, πλην της πρώτης. *Για παράδειγμα*, εάν αποβιώσει ο σύζυγος και ο πλησιέστερος συγγενής του είναι ένας α΄ εξάδελφος, τότε κατά το προγενέστερο δίκαιο καλούνταν στο μισό ο σύζυγος που επιζούσε και στο άλλο μισό ο α΄ εξάδελφος, ενώ μετά τη μεταρρύθμιση στην περίπτωση αυτή ο σύζυγος καλείται αποκλειστικά σε ολόκληρη την κληρονομία. Για τον λόγο αυτό, πλέον ο σύζυγος δεν καλείται μόνος στην πέμπτη τάξη, αλλά στην τρίτη τάξη, ενώ οι παππούδες και οι γιαγιάδες και τα τέκνα και εγγόνια τους (θείοι και α΄ εξαδέλφια του κληρονομουμένου) καλούνται στην τέταρτη τάξη (νέα ΑΚ 1813). Η ρύθμιση αυτή ανταποκρίνεται στην αρχή της ενίσχυσης νεότερων κληρονόμων, δεδομένου ότι κατά τεκμήριο ο επιζών σύζυγος είναι νεότερος από τους παππούδες, γιαγιάδες και θείους του κληρονομουμένου[25], καθώς και στις μεταβολές που έχουν συντελεστεί στη δομή της ελληνικής οικογένειας, η οποία είναι πλέον κατά κανόνα πυρηνική. Συναφής ρύθμιση έχει υιοθετηθεί στο γαλλικό δίκαιο (άρ. 757-2 γαλλΑΚ)[26] και στο ελβετικό δίκαιο (άρ. 462 ελβΑΚ)[27]. Στο ίδιο πνεύμα, στο αυστριακό δίκαιο προβλέπεται πλέον ότι ο επιζών σύζυγος προηγείται ακόμη και των αδελφών (§ 744 παρ. 1 εδ. α΄ αυστρΑΚ)[28].

4. Δικαίωμα αποκλειστικής χρήσης της οικογενειακής στέγης (νέα ΑΚ 1810 παρ. 2)

Εάν στην κληρονομία περιλαμβάνεται ακίνητο, το οποίο χρησίμευε όσο ζούσε ο κληρονομούμενος ως ο κύριος τόπος διαμονής του ίδιου και του συζύγου του και εφόσον ο επιζών σύζυγος συντρέχει ως εξ αδιαθέτου κληρονόμος με συγγενείς της πρώτης ή της δεύτερης τάξης, δηλαδή με κατιόντες ή με γονείς και αδέλφια του κληρονομουμένου, ο σύζυγος που επιζεί δικαιούται σύμφωνα με τη νέα ΑΚ 1810 παρ. 2, ως κληροδοσία εκ του νόμου, την αποκλειστική χρήση του ακινήτου αυτού χωρίς αντάλλαγμα για χρονικό διάστημα ενός έτους από τον θάνατο του κληρονομουμένου.

Πρόκειται για μία διάταξη, η εισαγωγή της οποίας επιβλήθηκε από λόγους επιείκειας προς τον επιζώντα σύζυγο, ο οποίος, όταν συντρέχει ως εξ αδιαθέτου κληρονόμος με συγγενείς του κληρονομουμένου, λ.χ. με τέκνα του από προηγούμενο γάμο, θα ήταν άδικο να πρέπει από την επόμενη ημέρα του θανάτου του συζύγου του να μοιραστεί την κοινή τους κατοικία με άλλους συγκληρονόμους. Με τη διατήρηση της δυνατότητας να κάνει χρήση της οικογενειακής περιουσίας για ορισμένο χρονικό διάστημα προστατεύεται πληρέστερα ο επιζών σύζυγος[29]. Επιπλέον, δεδομένου ότι το νέο Κληρονομικό Δίκαιο αναγνωρίζει στον επιζώντα σύντροφο σε ελεύθερη ένωση αντίστοιχο δικαίωμα αποκλειστικής χρήσης του ακινήτου της κύριας διαμονής του με τον αποβιώσαντα σύντροφό του (νέα ΑΚ 1817 παρ. 2), θα ήταν αξιολογικά ανακόλουθο να μην αναγνωρίζεται το δικαίωμα αυτό και στον επιζώντα σύζυγο.

Η διάταξη αφορά μόνο την κύρια κατοικία (οικογενειακή στέγη), της οποίας κύριος αποκλειστικά ή κατά ένα ποσοστό ήταν ο κληρονομούμενος, όχι δευτερεύουσες ή εξοχικές κατοικίες ή άλλα ακίνητα, λ.χ. επαγγελματικοί χώροι[30]. Ο επιζών σύζυγος έχει δικαίωμα να χρησιμοποιεί αποκλειστικά το ακίνητο χωρίς οποιοδήποτε αντάλλαγμα, χρηματικό ή άλλο, για να διαμένει ο ίδιος και τα μέλη της οικογένειάς του, τα οποία δεν είναι απαραίτητο να είναι συγγενείς του κληρονομουμένου, λ.χ. τέκνα από προηγούμενο γάμο, νέος σύζυγος ή σύντροφος με ή χωρίς σύμφωνο συμβίωσης, συγγενείς του εξ αίματος ή εξ αγχιστείας, ακόμη κι αν είναι κύριος άλλου ακινήτου ή έχει δικαίωμα επικαρπίας σε άλλο ακίνητο ή είναι σε θέση να μισθώσει άλλο ακίνητο ως τόπο κύριας διαμονής[31]. Το ακίνητο

21. Άρ. 462 ZGB: «*Überlebende Ehegatten und überlebende eingetragene Partnerinnen oder Partner erhalten:* […] *2. wenn sie mit Erben des elterlichen Stammes zu teilen haben, drei Viertel der Erbschaft*».

22. § 744 παρ. 1 εδ. α΄ ABGB: «*Der Ehegatte oder eingetragene Partner des Verstorbenen ist* […] *neben Eltern des Verstorbenen zu zwei Dritteln der Verlassenschaft* […]».

23. Βλ. *Απ. Γεωργιάδη*, Το Σχέδιο Νόμου για τον εκσυγχρονισμό του Κληρονομικού Δικαίου, ΧρΙΔ 2026, 4 και το εκεί αναφερόμενο παράδειγμα.

24. Πρβλ. Γνώμη της Οικονομικής και Κοινωνικής Επιτροπής της Ελλάδος για το Σχέδιο Νόμου «Αναμόρφωση του κληρονομικού δικαίου και συναφείς διατάξεις», Απρίλιος 2026, σ. 36 («*Η πολλαπλή αυτή αναβάθμιση* [του επιζώντος συζύγου] *κρίνεται θετική*»).

25. Βλ. *Λέκκα*, σε: Παπαδοπούλου-Κλαμαρή/Καραμπατζό/Λέκκα, Νέο ΚληρΔίκ, 2026, § 4 αρ. 59.

26. Άρ. 757-2 Code Civil: «*En l'absence d'enfants ou de descendants du défunt et de ses père et mère, le conjoint survivant recueille toute la succession*».

27. Άρ. 462 ZGB: «*Überlebende Ehegatten und überlebende eingetragene Partnerinnen oder Partner erhalten: 1. wenn sie mit Nachkommen zu teilen haben, die Hälfte der Erbschaft; 2. wenn sie mit Erben des elterlichen Stammes zu teilen haben, drei Viertel der Erbschaft; 3. wenn auch keine Erben des elterlichen Stammes vorhanden sind, die ganze Erbschaft*».

28. § 744 παρ. 1 εδ. α΄ ABGB: «*Der Ehegatte oder eingetragene Partner des Verstorbenen ist neben Kindern des Verstorbenen und deren Nachkommen zu einem Drittel der Verlassenschaft, neben Eltern des Verstorbenen zu zwei Dritteln der Verlassenschaft und in den übrigen Fällen zur Gänze gesetzlicher Erbe*».

29. Βλ. Ανάλυση Συνεπειών Ρύθμισης επί του Σχεδίου Νόμου, Άρθρο 1810: «[…] *καλύτερη προστασία του επιζώντος συζύγου, ιδίως ως προς τη διατήρηση της χρήσης της οικογενειακής περιουσίας*».

30. Βλ. *Λέκκα*, σε: Παπαδοπούλου-Κλαμαρή/Καραμπατζό/Λέκκα, Νέο ΚληρΔίκ, 2026, § 4 αρ. 67, ο οποίος επισημαίνει περαιτέρω ότι «[σ]*ύμφωνα με τον προστατευτικό σκοπό της διάταξης πρέπει να γίνει δεκτό ότι αυτή αφορά και στο ακίνητο, στο οποίο ο κληρονομούμενος είχε δικαίωμα επικαρπίας, επιβάλλοντας σχετικό περιορισμό στον ψιλό κύριο, που αποκτά την πλήρη κυριότητα μετά την απόσβεση της επικαρπίας λόγω του θανάτου του κληρονομούμενου*». Σε περίπτωση που το ακίνητο δεν ανήκε στον κληρονομούμενο, δεν εφαρμόζεται η νέα ΑΚ 1810 παρ. 2, αλλά η ΑΚ 612 παρ. 2, σύμφωνα με την οποία, εάν το μίσθιο χρησίμευε, ενόσω ζούσε ο μισθωτής, ως οικογενειακή στέγη και ζει κατά τον χρόνο του θανάτου του ο σύζυγος του, τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις από τη μίσθωση περιέρχονται αποκλειστικά σε αυτόν, ο όποιος δικαιούται να καταγγείλει οποτεδήποτε τη μίσθωση, αρκεί να τηρήσει τρίμηνη προθεσμία.

31. *Λέκκας*, σε: Παπαδοπούλου-Κλαμαρή/Καραμπατζό/Λέκκα, Νέο ΚληρΔίκ, 2026, § 4 αρ. 71, 72.

μπορεί όμως, σύμφωνα με τον σκοπό της ΑΚ 1810 παρ. 2, να χρησιμοποιηθεί μόνο για τη διαμονή του επιζώντος συζύγου, ενώ αντιθέτως αποκλείεται η κάρπωσή του, λ.χ. με εκμίσθωσή του, ή η δωρεάν παραχώρηση της αποκλειστικής χρήσης του σε τρίτο πρόσωπο, λ.χ. με σύμβαση χρησιδανείου[32].

Καθ' όλη τη διάρκεια του έτους από τον θάνατο του κληρονομουμένου ο επιζών σύζυγος προστατεύεται έναντι των κληρονόμων, του κυρίου και τρίτων ως κάτοχος (ΑΚ 997, 1095). Από την άλλη πλευρά, εφόσον ο σύζυγος παραμένει στο ακίνητο μετά την παρέλευση του έτους, ο κύριος του ακινήτου προστατεύεται με βάση τις διατάξεις για τη νομή (ΑΚ 983, 987) και την κυριότητα (ΑΚ 1094 επ.).

5. Λήψη επικαρπίας σε αντικείμενα της κληρονομίας (νέα ΑΚ 1810 παρ. 3)

Σύμφωνα με τη νέα ΑΚ 1810 παρ. 3, σε περίπτωση που ο σύζυγος καλείται εξ αδιαθέτου με κληρονόμους της πρώτης τάξης, δηλαδή με κατιόντες του κληρονομουμένου, ή της δεύτερης τάξης, δηλαδή με γονείς και αδέλφια του κληρονομουμένου, έχει δικαίωμα να ζητήσει από το δικαστήριο της κληρονομίας, αντί για την κληρονομική μερίδα του να λάβει επικαρπία σε αντικείμενα της κληρονομίας. *Για παράδειγμα*, αντί της συγκυριότητας κατά 1/2 εξ αδιαιρέτου σε τρία ακίνητα της κληρονομίας, θα έχει δικαίωμα να ζητήσει να λάβει την επικαρπία σε ένα από αυτά, στο οποίο θα μπορεί να κατοικεί ή από το οποίο θα μπορεί να πορίζεται εισοδήματα[33]. Το δικαίωμά του αυτό θα πρέπει να το ασκήσει εντός προθεσμίας τεσσάρων μηνών από τη λήξη της προθεσμίας αποποίησης της κληρονομίας (νέα ΑΚ 1845). Προφανώς, η προθεσμία αυτή θα πρέπει να έχει λήξει σε κάθε περίπτωση για τους λοιπούς κληρονόμους, ώστε να έχει αποκρυσταλλωθεί ποιοι είναι οι συγκληρονόμοι, κατά των οποίων θα στραφεί δικαστικά με αίτημα την μετατροπή του εξ αδιαθέτου κληρονομικού μεριδίου του σε δικαίωμα επικαρπίας ίσης αξίας επί ενός ή περισσότερων κληρονομιαίων αντικειμένων. Η επικαρπία αποσβήνεται με τον θάνατο του συζύγου και δεν μεταβιβάζεται (νέα ΑΚ 1810 παρ. 3 εδ. β΄).

Η θέσπιση της διάταξης αυτής κρίθηκε αναγκαία, καταρχάς, στη βάση της διαπίστωσης ότι στην Ελλάδα είναι σύνηθες στην πράξη ο ένας σύζυγος να εγκαθιστά τον άλλο σύζυγο στην επικαρπία και να αφήνει τη ψιλή κυριότητα στα τέκνα τους· συνεπώς, η ρύθμιση αποδίδει κατά κάποιον τρόπο την εικαζόμενη βούληση του μέσου κληρονομουμένου. Επίσης, με το δικαίωμα αυτό παρέχεται η δυνατότητα να διατηρηθεί η ενότητα της κληρονομίας ή, αντιστρόφως, να αποφευχθεί η πολυδιάσπασή της, η οποία οδηγεί στην οικονομική απαξίωσή της και παρέχεται η δυνατότητα στον σύζυγο που επιζεί να συνεχίσει να ανευρίσκει πόρους για την κάλυψη των αναγκών αξιοπρεπούς διαβίωσής του[34]. Αντίστοιχη ρύθμιση υπάρχει στο γαλλικό δίκαιο (άρ. 757 γαλλΑΚ)[35], στο οποίο, εάν υπάρχουν τέκνα, ο επιζών σύζυγος δύναται να επιλέξει είτε την επικαρπία εφ' όλης της κληρονομίας ή το 1/4 της πλήρους κυριότητας, καθώς και στο βελγικό δίκαιο (άρ. 4.17 βελγΑΚ).

Ο επιζών σύζυγος δεν είναι υποχρεωμένος να αιτηθεί να λάβει την επικαρπία σε όλα τα αντικείμενα της κληρονομίας, αλλά μπορεί σε ορισμένα μόνο από αυτά. Συνήθως, θα πρόκειται για την οικογενειακή στέγη ή για μία επιχείρηση, την οποία κληρονομούν εξ αδιαθέτου περισσότεροι συγκληρονόμοι, λ.χ. η σύζυγος που επιζεί και τα τέκνα του κληρονομουμένου από τον ίδιο ή από προηγούμενο γάμο. Πρακτικά, ο σύζυγος που επιζεί αιτείται να ανταλλάξει το μερίδιό του σε ένα αντικείμενο της κληρονομίας με τη λήψη δικαιώματος επικαρπίας στο σύνολο αυτού του αντικειμένου, με αποτέλεσμα οι άλλοι συγκληρονόμοι να καθίστανται ψιλοί κύριοι αυτού του αντικειμένου. Η άσκηση του δικαιώματος αυτού από τον επιζώντα σύζυγο συνεπάγεται την απώλεια του κληρονομικού του δικαιώματος στο αντικείμενο της κληρονομίας κατά το ύψος της αξίας της επικαρπίας και την ανάλογη αύξηση της κληρονομικής μερίδας των συγκληρονόμων στο ίδιο αντικείμενο. Όπως είναι γνωστό, η κληρονομική μερίδα είναι αποτιμητή σε χρήμα. Αποτιμητή σε χρήμα είναι και η αξία της επικαρπίας, η οποία ανευρίσκεται καταρχήν με βάση τις φορολογικές διατάξεις. Ειδικότερα, η αξία της ισόβιας επικαρπίας υπολογίζεται ως ποσοστό της συνολικής αξίας της πλήρους κυριότητας ενός ακινήτου, ανάλογα με την ηλικία του επικαρπωτή. Όσο νεότερος είναι ο επικαρπωτής, τόσο υψηλότερη είναι η φορολογητέα αξία, καθώς θεωρείται ότι θα απολαμβάνει το ακίνητο για περισσότερα χρόνια. *Για παράδειγμα*, εάν ο επικαρπωτής είναι έως 20 ετών, η αξία ορίζεται στο 80% της αξίας της πλήρους κυριότητας, ενώ για άτομα άνω των 80 ετών, το ποσοστό πέφτει στο 10%. Στις περιπτώσεις επικαρπίας ορισμένου χρόνου, η αξία υπολογίζεται σε εικοστά (1/20) για κάθε έτος διάρκειας.

Εάν τα μέρη συμφωνούν, η σύσταση της επικαρπίας θα γίνεται σύμφωνα με όσα ισχύουν στο Εμπράγματο Δίκαιο. Εάν τα μέρη διαφωνούν, πρέπει ο σύζυγος που επιζεί να απευθυνθεί στο δικαστήριο της κληρονομίας, το οποίο είναι κατά τόπον αρμόδιο, και να αιτηθεί τη μετατροπή της εξ αδιαθέτου κληρονομικής του μερίδας σε δικαίωμα επικαρπίας ίσης αξίας επί ενός ή περισσότερων αντικειμένων της κληρονομίας. Λόγω της μη πρόβλεψης στη σχετική διάταξη για την υποβολή αίτησης κατά την εκούσια δικαιοδοσία, πρέπει να ασκηθεί αγωγή κατά την τακτική διαδικασία δεδομένου ότι θα υφίσταται αντιδικία. Ασφαλώς, η μη πρόβλεψη της άσκησης της σχετικής αίτησης κατά την εκούσια δικαιοδοσία, καθιστά δύσκαμπτη την πρακτική εφαρμογή του νέου θεσμού. Το δικαίωμα του συζύγου που επιζεί για λήψη της επικαρπίας ασκείται διαπλαστικά[36]. Σε περίπτωση που η αγωγή γίνει δεκτή, ο σύζυγος που επιζεί αποκτά την επικαρπία στα αντικείμενα της κληρονομίας, επί των οποίων οι εναγόμενοι συγκληρονόμοι αποκτούν δικαίωμα ψιλής κυριότητας.

Το δικαίωμα του επιζώντος συζύγου για λήψη της επικαρπίας δεν πρέπει να ασκείται καταχρηστικά (ΑΚ 281). Καταχρηστικά θα ασκείται το δικαίωμα λήψης της επικαρπίας σε αντικείμενο της κληρονομίας αντί της εξ αδιαθέτου κληρονομικής μερίδας, π.χ. όταν ο σύζυγος που επιζεί καλείται εξ αδιαθέτου στο 1/3 της κληρονομίας με μοναδικό τέκνο του κληρονομουμένου από προηγούμενο γάμο του, το οποίο καλείται στα 2/3, σε μία επιχείρηση, την οποία ασκεί το τέκνο, ενώ ο επιζών σύζυγος είναι υπερήλικας και δεν είναι σε θέση να εκμεταλλευτεί την επιχείρηση, αλλά παρ' όλα αυτά ασκεί το δικαίωμα αυτό, προκειμένου εκδικητικά να στερήσει από το τέκνο του κληρονομουμένου τη δυνατότητα αξιοποίησης της επιχείρησης.

6. Προσαύξηση της κληρονομικής μερίδας του επιζώντος συζύγου (νέα ΑΚ 1809 παρ. 2 εδ. β΄)

Όπως είναι γνωστό, προσαύξηση στην εξ αδιαθέτου κληρονομική διαδοχή καλείται η αυτοδίκαιη αύξηση της μερίδας

32. *Λέκκας*, σε: Παπαδοπούλου-Κλαμαρή/Καραμπατζό/Λέκκα, Νέο ΚληρΔίκ, 2026, § 4 αρ. 71.

33. Το παράδειγμα αναφέρει ο *Απ. Γεωργιάδης*, Το Σχέδιο Νόμου για τον εκσυγχρονισμό του Κληρονομικού Δικαίου, ΧρΙΔ 2026, 4.

34. *Λέκκας*, σε: Παπαδοπούλου-Κλαμαρή/Καραμπατζό/Λέκκα, Νέο ΚληρΔίκ, 2026, § 4 αρ. 74.

35. Άρ. 757 Code Civil: «*Si l'époux prédécédé laisse des enfants ou descendants, le conjoint survivant recueille, à son choix, l'usufruit de la totalité des biens existants ou la propriété du quart des biens lorsque tous les enfants sont issus des deux époux et la propriété du quart en présence d'un ou plusieurs enfants qui ne sont pas issus des deux époux*».

36. *Λέκκας*, σε: Παπαδοπούλου-Κλαμαρή/Καραμπατζό/Λέκκα, Νέο ΚληρΔίκ, 2026, § 4 αρ. 76.

κάποιου εξ αδιαθέτου κληρονόμου λόγω της έκπτωσης άλλου εξ αδιαθέτου κληρονόμου μέσα στην ίδια τάξη[37].

Σύμφωνα με το προγενέστερο δίκαιο, ο επιζών σύζυγος δεν ωφελούνταν από τον θεσμό της προσαύξησης. Ειδικότερα, εάν ο επιζών σύζυγος συνέτρεχε στη δεύτερη τάξη μόνο με γονείς του κληρονομουμένου, δηλαδή εάν δεν καλούνταν αδέλφια ή τέκνα ή εγγονοί αδελφών, η μερίδα του γονέα που εξέπιπτε προσαύξανε μόνο τη μερίδα του άλλου γονέα. Σύμφωνα με τη νέα ΑΚ 1809 παρ. 2 εδ. β΄, εάν δεν υπάρχουν αδέλφια του κληρονομουμένου ή τέκνα ή εγγονοί αδελφών, πλέον η μερίδα του γονέα που εκπίπτει δεν προσαυξάνει τη μερίδα του άλλου γονέα, αλλά μόνο τη μερίδα του επιζώντος συζύγου. *Για παράδειγμα*, η μερίδα του επιζώντος συζύγου που λαμβάνει καταρχήν το 1/2 της κληρονομίας, καθώς συντρέχει με τους γονείς του κληρονομουμένου που λαμβάνουν από 1/4 ο καθένας, μετά την έκπτωση ενός από τους γονείς θα προσαυξηθεί κατά τη μερίδα του γονέα που εξέπεσε, ώστε τελικά ο επιζών σύζυγος θα λάβει τα 3/4 της κληρονομίας, ενώ η μερίδα του επιζώντος γονέα παραμένει αμετάβλητη στο 1/4.

7. Λοιπά δικαιώματα του επιζώντος συζύγου

Ανεξάρτητα από τα ανωτέρω δικαιώματα, διατηρούνται στο νέο Κληρονομικό Δίκαιο τα δικαιώματα διανομής της κληρονομιαίας περιουσίας, τα οποία αναγνωρίζονται ήδη στον επιζώντα σύζυγο. Ειδικότερα, ο επιζών σύζυγος έχει τα εξής δικαιώματα[38]:

α) Να ζητήσει σύμφωνα με την ΚΠολΔ 483 τη δικαστική διανομή επιχείρησης ως οικονομικού συνόλου· ασφαλώς το δικαίωμα αυτό διατηρούν και οι υπόλοιποι συγκληρονόμοι,

β) να ζητήσει τη διανομή της κληρονομίας και, εάν η αυτούσια διανομή ορισμένου κληρονομιαίου αντικειμένου είναι ανέφικτη ή ασύμφορη, να ζητήσει από το δικαστήριο κατά την εύλογη κρίση του να του επιδικάσει τη μερίδα άλλου συγκληρονόμου έναντι καταβολής χρηματικού ποσού ίσου προς την αγοραία αξία της μερίδας· ασφαλώς το δικαίωμα αυτό διατηρούν και οι υπόλοιποι συγκληρονόμοι (νέα ΑΚ 1883, παλαιά ΑΚ 1887), και

γ) εάν υπάρχει στη διανεμητέα κληρονομία ακίνητο, το οποίο χρησίμευε ενόσω ζούσε ο κληρονομούμενος ως ο κύριος τόπος διαμονής του ίδιου και του επιζώντος συζύγου, να ζητήσει από το δικαστήριο, εκτιμώντας τις ειδικές περιστάσεις, να επιδικάσει την κυριότητα του ακινήτου αποκλειστικά σε αυτόν (νέα ΑΚ 1885, παλαιά ΑΚ 1889)· ειδικά η τελευταία δυνατότητα παρέχεται συμπληρωματικά προς το δικαίωμα αποκλειστικής χρήσης της οικογενειακής στέγης για ένα έτος από τον θάνατο του κληρονομουμένου κατά τη νέα ΑΚ 1810 παρ. 2.

Β. Αποκλεισμός του συζύγου από την κληρονομική διαδοχή (νέα ΑΚ 1812)

Αρνητική προϋπόθεση για τη θεμελίωση εξ αδιαθέτου κληρονομικού δικαιώματος του επιζώντος συζύγου ήταν κατά την παλαιά ΑΚ 1822 η μη άσκηση για κάποιον βάσιμο λόγο αγωγής διαζυγίου από τον κληρονομούμενο κατά του συζύγου του, επί της οποίας δεν πρόλαβε να εκδοθεί αμετάκλητη δικαστική απόφαση λόγω του θανάτου του ενάγοντος. Ο αποκλεισμός του κληρονομικού δικαιώματος περιλάμβανε τη νόμιμη μοίρα και το εξαίρετο του εναγόμενου-επιζώντος συζύγου. Η ρύθμιση αυτή απηχούσε την εικαζόμενη βούληση του κληρονομουμένου, καθώς από τη στιγμή που ένας σύζυγος εξέφρασε όσο ζούσε τη βούλησή του να λύσει τον γάμο του με άσκηση αγωγής διαζυγίου, η οποία εάν γινόταν αμετάκλητα δεκτή θα είχε ως αποτέλεσμα τον αποκλεισμό του εναγόμενου συζύγου από την εξ αδιαθέτου κληρονομική διαδοχή, εικάζεται ότι ο κληρονομούμενος δεν ήθελε να κληρονομηθεί από τον εναγόμενο σύζυγο, ο οποίος επωφελείται από την επέλευση του θανάτου του ενάγοντος συζύγου του πριν από την αμετάκλητη λύση του γάμου τους[39].

Ωστόσο, η ρύθμιση αυτή ήταν ελλιπής: *Πρώτον*, προέβλεπε μόνο την περίπτωση που την αγωγή διαζυγίου ασκούσε ο κληρονομούμενος σύζυγος και όχι την περίπτωση που την αγωγή ασκούσε ο σύζυγος που επιζούσε. Αυτή η ατέλεια ήταν αδικαιολόγητη και ελέγξιμη ως προς την πλήρη συμβατότητά της με το Σύνταγμα, καθώς λειτουργούσε σε βάρος του κληρονομούμενου συζύγου, τον οποίο κληρονομούσε χωρίς καμία απαγόρευση ο επιζών-ενάγων σύζυγος[40]. Ουσιαστικά, το θεμέλιο της ρύθμισης, που ήταν η εικαζόμενη βούληση του κληρονομουμένου, λειτουργούσε μόνο, όταν την αγωγή ασκούσε ο ίδιος και όχι όταν την αγωγή ασκούσε ο άλλος σύζυγος. Υπήρχε λοιπόν ασυμμετρία ως προς τις συνέπειες της άσκησης αγωγής διαζυγίου από τον άλλο σύζυγο κατά του κληρονομουμένου[41]. *Δεύτερον*, δεν περιλάμβανε την περίπτωση του αποκλεισμού από την κληρονομική διαδοχή ενός συζύγου επί έκδοσης συναινετικού διαζυγίου· ειδικότερα δεν καθοριζόταν το χρονικό σημείο, από το οποίο και μετά μπορούσε να θεωρηθεί ότι ένας σύζυγος θα ήθελε να αποκλείσει τον άλλο σύζυγο από την κληρονομική του διαδοχή. Επ' αυτού, γινόταν δεκτό στην επιστήμη[42] ότι πρέπει να εφαρμοστεί αναλογικά η ΑΚ 1441 παρ. 1, έτσι ώστε για τον αποκλεισμό του επιζώντος συζύγου από το κληρονομικό του δικαίωμα κρίσιμη να είναι η κατάρτιση της συμφωνίας για τη λύση του γάμου ή η υποβολή της κοινής ψηφιακής δήλωσης για τη λύση του γάμου, έστω κι αν η τελευταία δεν είχε επικυρωθεί ακόμα από τον συμβολαιογράφο κατ' ΑΚ 1441 παρ. 4. *Τρίτον*, προϋπέθετε ότι σε κάθε περίπτωση η αγωγή διαζυγίου έπρεπε να έχει ασκηθεί από τον κληρονομούμενο για βάσιμο λόγο. Η ύπαρξη όμως βάσιμου λόγου διαζυγίου δικαιολογείται μόνο στην περίπτωση αποκλεισμού του επιζώντος συζύγου από τη νόμιμη μοίρα, δηλαδή από την αναγκαστική κληρονομική διαδοχή. Αντιθέτως, μπορεί να συναχθεί ότι εικαζόμενη βούληση του κληρονομουμένου είναι ο εναγόμενος σύζυγος που επιζεί να αποκλειστεί από το κληρονομικό δικαίωμα και το εξαίρετο σε κάθε περίπτωση, ακόμη δηλαδή και επί άσκησης αβάσιμης αγωγής. Τούτο, υπό την έννοια ότι για τον αποκλεισμό του εναγόμενου συζύγου που επιζεί από το κληρονομικό δικαίωμα και από το εξαίρετο δεν απαιτείται η ιδιαίτερη πρόνοια της ύπαρξης βάσιμου λόγου διαζυγίου.

Υπό το πρίσμα αυτό, με τη νέα ΑΚ 1812 επέρχονται οι ακόλουθες τροποποιήσεις προς τον σκοπό διεύρυνσης των περιπτώσεων αποκλεισμού του επιζώντος συζύγου από την εξ αδιαθέτου κληρονομική διαδοχή[43]:

---

37. Βλ. για την προσαύξηση στην εξ αδιαθέτου κληρονομική διαδοχή, αντί άλλων, *Απ. Γεωργιάδη*, ΚληρΔ[3], 2023, § 30 αρ. 6· *Ψούνη*, ΚληρΔ[6], 2023, σ. 394.

38. Βλ. για τα δικαιώματα αυτά υπό το δίκαιο μετά τη μεταρρύθμιση, *Λέκκα*, σε: Παπαδοπούλου-Κλαμαρή/Καραμπατζό/Λέκκα, Νέο ΚληρΔίκ, 2026, § 11 αρ. 28 επ., 38 επ.· για τα δικαιώματα αυτά υπό το προγενέστερο δίκαιο, αντί άλλων, *Απ. Γεωργιάδη*, ΚληρΔ[3], 2023, § 49 αρ. 10 επ., 55 επ., 61 επ.· *Ψούνη*, ΚληρΔ[6], 2023, σ. 1105 επ., 1121 επ., 1125 επ.

39. Βλ. αντί άλλων, *Απ. Γεωργιάδη*, ΚληρΔ[3], 2023, § 28 αρ. 15.

40. Βλ. αναλυτικά *Κοτζάμπαση*, Κληρονομική διαδοχή μεταξύ συζύγων, 2007, σ. 199 επ.

41. *Λέκκας*, σε: Παπαδοπούλου-Κλαμαρή/Καραμπατζό/Λέκκα, Νέο ΚληρΔίκ, 2026, § 4 αρ. 79.

42. Βλ. *Απ. Γεωργιάδη*, ΚληρΔ[3], 2023, § 28 αρ. 21· *Ψούνη*, ΚληρΔ[6], 2023, σ. 325· *Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη*, ΟικογΔ[9], 2024, αρ. 691· βλ. όμως, *Ρούσσο*, «Συμβολαιογραφικό» διαζύγιο και κληρονομικό δικαίωμα επιζώντος συζύγου, ΧρΙΔ 2025, 400 («*με τη συμβολαιογραφική επικύρωση της περί λύσεως του γάμου συμφωνίας των συζύγων η διαδικασία του συναινετικού διαζυγίου αποκτά το στάδιο εκείνο ωρίμανσης που αρκεί για την αναλογική εφαρμογή του άρθρ. 1822 ΑΚ*»).

43. Βλ. επίσης, Ανάλυση Συνεπειών Ρύθμισης επί του Σχεδίου Νόμου, Άρθρο 1812.

α) Ο σύζυγος που επιζεί αποκλείεται του κληρονομικού δικαιώματος και του εξαίρετου, εάν εκκρεμεί διαδικασία για τη λύση του γάμου, δηλαδή ο αποκλεισμός θα επέρχεται ανεξάρτητα από το ποιος άσκησε την αγωγή διαζυγίου, είτε ο κληρονομούμενος είτε ο σύζυγος που επιζεί (νέα ΑΚ 1812 παρ. 1 εδ. α΄). Απαιτείται, επομένως, επέλευση της εκκρεμοδικίας, η οποία προϋποθέτει την άσκηση της αγωγής, δηλαδή κατάθεση του δικογράφου της αγωγής και επίδοσή της στον εναγόμενο σύζυγο (ΚΠολΔ 215 παρ. 1 εδ. α΄ σε συνδυασμό με την ΚΠολΔ 221 παρ. 1 περ. α΄). Για τον αποκλεισμό του συζύγου που επιζεί από το κληρονομικό δικαίωμα και από το εξαίρετο δεν απαιτείται η αγωγή που εκκρεμεί να έχει ασκηθεί για –νόμω και ουσία– βάσιμο λόγο. Ο αποκλεισμός του επιζώντος συζύγου από το κληρονομικό δικαίωμα και από το εξαίρετο ακόμη και με την άσκηση αβάσιμης αγωγής επιτρέπεται στον βαθμό που κατά την ΑΚ 1812 παρ. 2 ο σύζυγος δεν καθίσταται κληρονόμος, αλλά μόνο δικαιούχος νόμιμης μοίρας, η οποία πλέον έχει ενοχική φύση κατά τη νέα ΑΚ 1820 παρ. 1.

Σε περίπτωση συντρόφων με σύμφωνο συμβίωσης ο αποκλεισμός του συντρόφου που επιζεί επέρχεται, εάν εκκρεμεί διαδικασία για τη λύση του συμφώνου (ΑΚ 1812 παρ. 1 εδ. α΄). Ειδικότερα[44]: (i) εάν ο κληρονομούμενος έχει αποστείλει εξώδικη πρόσκληση για συναινετική λύση του συμφώνου στο άλλο μέρος και πεθάνει προτού συμπληρωθεί το τρίμηνο που προβλέπει το άρ. 7 παρ. 1 περ. β΄ ν. 4356/2015, εφαρμόζεται αναλόγως η ΑΚ 1812 και αποκλείεται ο επιζών σύντροφος από την κληρονομική διαδοχή, (ii) εάν ο κληρονομούμενος έχει αποστείλει εξώδικη πρόσκληση για συναινετική λύση του συμφώνου στο άλλο μέρος και παρά τη συμπλήρωση του τριμήνου δεν έχει προβεί στη μονομερή συμβολαιογραφική λύση του συμφώνου μέχρι τον θάνατό του, η ανάλογη εφαρμογή της ΑΚ 1812 πρέπει να αποκλείεται, εφόσον συνάγεται ότι από την αδράνεια του κληρονομουμένου υποδηλώνεται βούληση αποκατάστασης της συμβίωσης, (iii) σε κάθε περίπτωση, εάν ο κληρονομούμενος προέβη και στη μονομερή συμβολαιογραφική δήλωση περί λύσης του συμφώνου, αλλά λόγω της μεσολάβησης του θανάτου του δεν πρόλαβε αυτή να καταχωριστεί στον ληξίαρχο (άρ. 7 παρ. 2 ν. 4356/2015), χωρεί άνευ άλλου ανάλογη εφαρμογή της ΑΚ 1812 και το κληρονομικό δικαίωμα του επιζώντος συντρόφου αποκλείεται.

Δεν κρίνεται πάντως σκόπιμο να αποκλείεται το κληρονομικό δικαίωμα των συζύγων, όταν έχει απλώς συμπληρωθεί διετής διάστασή τους χωρίς να έχει ασκηθεί αγωγή διαζυγίου. Η διετής διάσταση παράγει μεν αμάχητο τεκμήριο ισχυρού κλονισμού του γάμου (ΑΚ 1439 παρ. 3 εδ. α΄), δεν ταυτίζεται όμως με την άσκηση αγωγής διαζυγίου, με την οποία εκδηλώνεται η βούληση του συζύγου να λυθεί ο γάμος του και συνάγεται ότι θέλει να αποκλείσει τον σύζυγό του από την κληρονομική του διαδοχή. Σε κάθε περίπτωση, η απόδειξη της επέλευσης διετούς διάστασης ως λόγος που αποκλείει το κληρονομικό δικαίωμα του επιζώντος συζύγου θα οδηγούσε σε μακροχρόνιες δικαστικές διαμάχες με τους κληρονόμους, οι οποίοι θα αμφισβητούσαν το κληρονομικό δικαίωμα του επιζώντος συζύγου, κατάσταση η οποία έρχεται σε αντίθεση προς την ανάγκη να υπάρχει βεβαιότητα της κληρονομικής διαδοχής.

β) Ωστόσο, ειδικά ως προς το δικαίωμα στη νόμιμη μοίρα, κρίθηκε σκόπιμο ο αποκλεισμός του συζύγου να επέρχεται μόνο, εάν η αγωγή ασκήθηκε από τον κληρονομούμενο για κάποιον –νόμω και ουσία– βάσιμο λόγο, ο οποίος κρίνεται με βάση τις ΑΚ 1439 και 1440 (νέα ΑΚ 1812 παρ. 2). Τέτοια είναι οπωσδήποτε η περίπτωση της άσκησης αγωγής διαζυγίου λόγω συμπλήρωσης διετούς διάστασης των συζύγων. Διαφορετική προσέγγιση θα καθιστούσε κατ' αποτέλεσμα τη νόμιμη μοίρα του επιζώντος συζύγου ενδοτικό δίκαιο.

γ) Ειδικά στην περίπτωση που έχει εκκινήσει η διαδικασία για την έκδοση συναινετικού διαζυγίου, αλλά αυτό ακόμη δεν έχει εκδοθεί, κρίσιμο χρονικό σημείο για τον αποκλεισμό του επιζώντος συζύγου από το κληρονομικό του δικαίωμα, από τη νόμιμη μοίρα και από το εξαίρετο είναι η κατάρτιση της συμφωνίας για τη λύση του γάμου ή η υποβολή της κοινής ψηφιακής δήλωσης για τη λύση του γάμου, ακόμη κι αν δεν πρόλαβε να επικυρωθεί από συμβολαιογράφο, διότι εν τω μεταξύ μεσολάβησε ο θάνατος του ενός συζύγου (νέα ΑΚ 1812 παρ. 1 εδ. β΄).

Γ. Αναγνώριση εξ αδιαθέτου κληρονομικού δικαιώματος και άλλων δικαιωμάτων στον επιζώντα σύντροφο σε ελεύθερη ένωση (νέες ΑΚ 1817 και 612) – Η μεγάλη τομή του Κληρονομικού Δικαίου

Το Κληρονομικό Δίκαιο πριν από τη μεταρρύθμιση περιόριζε τα πρόσωπα που καλούνταν στην εξ αδιαθέτου κληρονομική διαδοχή μόνο στον επιζώντα σύζυγο ή σύντροφο με σύμφωνο συμβίωσης και σε ορισμένους στενούς εξ αίματος συγγενείς του κληρονομουμένου. Κριτήριο δηλαδή για την αναγνώριση εξ αδιαθέτου κληρονομικού δικαίωματος ήταν ο γάμος ή το σύμφωνο συμβίωσης, δηλαδή οι τυπικές μορφές οικογενειακής οργάνωσης, καθώς και η συγγένεια. Αντιθέτως, δεν περιλαμβάνονταν οι σύντροφοι σε ελεύθερη ένωση.

Αυτός ο αποκλεισμός είχε προβληματίσει την επιστήμη[45]. Συγκεκριμένα, ο Πρόεδρος της Ομάδας Εργασίας για την αναμόρφωση του Κληρονομικού Δικαίου, Καθηγητής *Απ. Γεωργιάδης*, είχε επισημάνει ήδη το 2023 την ανάγκη το Κληρονομικό Δίκαιο να προστατεύει με κάποιον τρόπο τους συντρόφους σε ελεύθερη ένωση. Ειδικότερα, αποδεχόταν την ανάγκη προστασίας τους, λ.χ. με τη λήψη της οικοσκευής του αποβιώσαντος συντρόφου, δηλαδή ουσιαστικά με την επέκταση του εξαίρετου και στους συντρόφους σε ελεύθερη ένωση. Ωστόσο, κατέληγε στο συμπέρασμα ότι η αναγνώριση εξ αδιαθέτου κληρονομικού δικαιώματος σε συντρόφους σε ελεύθερη ένωση πρέπει μάλλον να απορριφθεί[46].

Τελικά, αποφασίστηκε να αναγνωριστούν σε συντρόφους σε ελεύθερη ένωση εξ αδιαθέτου κληρονομικό δικαίωμα και άλλα δικαιώματα στο πεδίο της κληρονομικής διαδοχής για τους ακόλουθους λόγους:

α) Η περίπτωση συντρόφων σε ελεύθερη ένωση είναι μία κοινωνική πραγματικότητα με αυξητικές τάσεις τα τελευταία χρόνια, καθώς χιλιάδες ζευγάρια ζουν σε ελεύθερη ένωση[47]. Ήταν λοιπόν απαραίτητο να κατοχυρωθούν ορισμένα δικαιώματα υπέρ των συντρόφων που επιζούν. Ειδικότερα, κοινωνική ανάγκη προστασίας των συντρόφων που επιζούν στο πεδίο της κληρονομικής διαδοχής υπάρχει στον βαθμό που κατά το δίκαιο πριν από τη μεταρρύθμιση μετά τον θάνατο του συντρόφου καλούνται εξ αδιαθέτου στην κληρονομία μόνο συγγενείς εξ αίματος του κληρονομουμένου, με αποτέλεσμα αρκετά συχνά, ιδίως όταν οι σχέσεις των συγγενών και του επιζώντος συντρόφου δεν είναι αγαστές, να μένει απροστάτευτος ο σύντροφος, λ.χ. να πρέπει να αποχωρήσει αμέσως μετά τον

44. Βλ. ΕφΔωδ 96/2025, Νόμος· *Σαϊτάκη*, Κληρονομικού δικαίου συνέπειες από το νέο σύμφωνο συμβίωσης (Ν 4356/2015), ΕφΑΔΠολΔ 2015, 950· *Μαυρομιχάλη*, σε: Καστρήσιο, Ενστάσεις κατά τον Αστικό Κώδικα[2], 2019, σ. 1308-1309.

45. *Απ. Γεωργιάδης*, Χρειάζεται το κληρονομικό μας δίκαιο αναμόρφωση; Δικαιοπολιτικές προτάσεις για τον εκσυγχρονισμό του κληρονομικού δικαίου, ΧρΙΔ 2023, 3 επ.

46. *Απ. Γεωργιάδης*, Χρειάζεται το κληρονομικό μας δίκαιο αναμόρφωση; Δικαιοπολιτικές προτάσεις για τον εκσυγχρονισμό του κληρονομικού δικαίου, ΧρΙΔ 2023, 5.

47. Βλ. αναλυτικά, *Απ. Γεωργιάδη*, Χρειάζεται το κληρονομικό μας δίκαιο αναμόρφωση; Δικαιοπολιτικές προτάσεις για τον εκσυγχρονισμό του κληρονομικού δικαίου, ΧρΙΔ 2023, 4. Βλ. επίσης, Ανάλυση Συνεπειών Ρύθμισης επί του Σχεδίου Νόμου, Άρθρο 1817: «*Πρόκειται για ιδιαίτερα σημαντική μεταβολή του ισχύοντος δικαίου αποτυπώνοντας στο νόμο την κοινωνική πραγματικότητα*».

θάνατο του συντρόφου του από την οικογενειακή στέγη που ανήκε κατά κυριότητα στον τελευταίο.

β) Ήδη, το ΕΔΔΑ στο πλαίσιο της εφαρμογής του άρθρου 8 της ΕΣΔΑ για την προστασία της οικογενειακής ζωής[48] και ο Άρειος Πάγος, με τον περιορισμό όμως ότι πρέπει οι σύντροφοι να έχουν αποκτήσει τέκνα, αποδέχονται τη λειτουργική έννοια της οικογένειας, προστατεύοντας και de facto σχέσεις συμβίωσης και φροντίδας, οι οποίες δημιουργούν επίσης οικογενειακούς δεσμούς, όταν τίθεται ζήτημα ερμηνείας του όρου «οικογένεια» σε κάποια διάταξη, λ.χ. στην ΑΚ 932 εδ. γ΄ για τα πρόσωπα που εντάσσονται στην έννοια της οικογένειας και, συνεπώς, δικαιούνται χρηματική ικανοποίηση λόγω ψυχικής οδύνης σε περίπτωση θανάτωσης συντρόφου[49]. Επομένως, οι σύντροφοι σε ελεύθερη ένωση εντάσσονται στην έννοια της οικογένειας[50].

γ) Με πρόσφατες τροποποιήσεις του Κληρονομικού Δικαίου σε ευρωπαϊκές έννομες τάξεις αναγνωρίστηκαν τόσο εξ αδιαθέτου κληρονομικό δικαίωμα στους συντρόφους σε ελεύθερη ένωση όσο και άλλα δικαιώματα[51], λ.χ. στο αυστριακό δίκαιο προβλέπεται ότι ο σύντροφος που συζούσε με τον κληρονομούμενο τουλάχιστον για τρία έτη, και κατ' εξαίρεση ακόμα και αν λείπει το στοιχείο της συμβίωσης, καθίσταται εξ αδιαθέτου κληρονόμος, εάν δεν υφίσταται συγγενής καμίας άλλης τάξης (§ 748 παρ. 1 αυστρΑΚ)[52], ενώ επίσης του περιέρχεται ως κληροδοσία εκ του νόμου η οικοσκευή, αλλά και το δικαίωμα διαβίωσης στο κοινό σπίτι, και τα δύο, όμως, προσωρινά, για ένα έτος από τον θάνατο (§ 745 αυστρΑΚ)[53].

δ) Η εξ αδιαθέτου κληρονομική διαδοχή θεμελιώνεται σε μεγάλο βαθμό στην εικαζόμενη βούληση του κληρονομουμένου. Όταν υφίσταται σταθερή, εκτός γάμου και εκτός συμφώνου, συμβίωση για τουλάχιστον τρία έτη ή χωρίς χρονικό περιορισμό όταν υπάρχουν κοινά τέκνα, η αναγνώριση εξ αδιαθέτου κληρονομικού δικαιώματος στον επιζώντα σύντροφο ανταποκρίνεται στην εικαζόμενη βούληση του μέσου κληρονομουμένου. Αντιθέτως, εάν συγκεκριμένος σύντροφος σε ελεύθερη ένωση δεν επιθυμεί να λάβει ο σύντροφός του την κληρονομία του εξ αδιαθέτου, μπορεί με διάταξη τελευταίας βούλησης να διαθέσει απεριόριστα την περιουσία του με διαφορετικό τρόπο, ειδικότερα να αποκλείσει τον σύντροφό του από την κληρονομία του, δεδομένου ότι στον σύντροφο δεν αναγνωρίζεται δικαίωμα σε νόμιμη μοίρα. Επ' αυτού, δεν είναι πειστική η αντίθετη άποψη ότι, εάν ήθελε ο σύντροφος, θα εγκαθιστούσε τον άλλο σύντροφο κληρονόμο με διαθήκη. Και τούτο, διότι, *πρώτον*, πολλές φορές ο θάνατος επέρχεται ξαφνικά, αιφνίδια, πρόωρα, συνεπώς δεν είναι δυνατόν να συναχθεί η τελευταία βούληση του κληρονομουμένου και, *δεύτερον*, διότι πολλοί άνθρωποι δεν συντάσσουν διαθήκη, διότι νομίζουν ότι, εάν συντάξουν, θα πεθάνουν[54]. Επομένως, από τη μη εγκατάσταση συντρόφου ως κληρονόμου με διαθήκη δεν μπορεί να συναχθεί η βούληση του κληρονομούμενου συντρόφου να μην κληθεί ο επιζών σύντροφος ως εξ αδιαθέτου κληρονόμος.

Υπό το πρίσμα της αναγνώρισης της ελεύθερης ένωσης ως πραγματικής μορφής οικογενειακής ζωής, η οποία είναι ικανή να παράγει έννομα αποτελέσματα, θεσπίζονται ορισμένα κληρονομικά δικαιώματα στους συντρόφους σε ελεύθερη ένωση, τα οποία όμως είναι πιο περιορισμένα και σαφώς οριοθετημένα σε σχέση με τον σύζυγο ή τον σύντροφο με σύμφωνο συμβίωσης, έτσι ώστε η εξομοίωση της ελεύθερης ένωσης με τον γάμο ή το σύμφωνο συμβίωσης να μην είναι ούτε απόλυτη ούτε ανεπιφύλακτη. Ειδικότερα:

---

48. Βλ. ιδίως *Saucedo Gomez κατά Ισπανίας* (1999), *Schalk & Kopf κατά Αυστρίας* (2010), *Van der Heijden κατά Ολλανδίας* (2012). Βλ. εκτενώς *Παπαδοπούλου*, Η νομική έννοια της «Οικογένειας» και τα Ομόφυλα Ζευγάρια: Μαθήματα από το ΕΔΔΑ, σε: ΤιμΤόμο Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, 2016, σ. 355 επ., 371 επ. Βλ. επίσης τις παραπομπές στις αποφάσεις του ΕΔΔΑ στις ΑΠ 1194/2023 ΕλλΔνη 2025, 93· ΜΠρΠειρ 1264/2018 ΕλλΔνη 2019, 1698· ΜΠρΘεσ 2/2020 ΕλλΔνη 2020, 826 = ΕφΑΔΠολΔ 2020, 852.

49. Η νομολογία έχει παρουσιάσει επί του ζητήματος αξιοσημείωτες διακυμάνσεις. Ενώ ήδη από παλαιότερα είχε μεμονωμένα αναγνωριστεί στον επιζώντα σύντροφο το δικαίωμα να αξιώσει χρηματική ικανοποίηση λόγω ψυχικής οδύνης (ΜΠρΚαρδ 193/1976 ΝοΒ 1977, 776, με επιδοκιμαστικό σημείωμα *Παπαδημητρίου* = ΑρχΝ 1977, 367), η νομολογία ήταν, μέχρι πρότινος, παγίως αντίθετη σε μία τέτοια αναγνώριση, είτε με ευθεία είτε με ανάλογη εφαρμογή της ΑΚ 932 εδ. γ΄, κρίνοντας ότι μόνο οι οικογενειακές σχέσεις στο πλαίσιο του γάμου υπάγονται στο προστατευτικό πεδίο της διάταξης [βλ. ενδεικτικά, ΑΠ 454/2018, Ισοκράτης· ΑΠ 51/2018, Νόμος = ΧρΙΔ 2019, 101 (ως obiter dictum)· ΑΠ 775/2011 ΕλλΔνη 2012, 960 = ΧρΙΔ 2012, 181· ΑΠ 1541/2009 ΧρΙΔ 2010, 528 = ΝοΒ 2010, 436· ΑΠ 1141/2007 ΕλλΔνη 2007, 1023 = ΝοΒ 2007, 2334 = Ισοκράτης· ΑΠ 1735/2006 ΕλλΔνη 2007, 416 = ΧρΙΔ 2007, 131 = ΝοΒ 2007, 441, 1550 = Νόμος = Ισοκράτης· ΑΠ 434/2005 ΕλλΔνη 2005, 1060 = ΧρΙΔ 2005, 892, με κριτικό ενημερωτικό σημείωμα *Κουμουτζή*· ΜΕφΑθ 1287/2022, Νόμος· ΜΕφΑθ 5390/2022, Νόμος (ως obiter dictum)· ΜΕφΑθ 3064/2020, Νόμος (η απόφαση αυτή αναιρέθηκε από την ΑΠ 1159/2022, Ισοκράτης = Νόμος)· ΜΕφΘεσ 1234/2022, ΕλλΔνη 2023, 502 με σύμφωνες παρατηρήσεις *Μ. Σπυριδάκη*]· πρόσφατα όμως αναγνωρίστηκε ότι στην έννοια «οικογένεια» μπορούν να υπαχθούν ευθέως και ελεύθερες συμβιώσεις, εφόσον αποδεικνύεται η ύπαρξη στενών προσωπικών δεσμών μεταξύ των συντρόφων και η συμβίωσή τους συνοδεύεται από σοβαρή και σταθερή πρόθεση για συντροφικότητα και συμπόρευση (βλ. ενδεικτικά, ΑΠ 1194/2023 ΕλλΔνη 2025, 93 («[πρέπει να] *πληρούνται στη συγκεκριμένη περίπτωση τα πραγματικά κριτήρια της ύπαρξης των εν τοις πράγμασι οικογενειακών δεσμών, όπως ιδίως αυτά της διάρκειας και της σταθερότητας της συμβίωσης, της αγάπης, της αφοσίωσης, της φροντίδας, της αμοιβαίας υποστήριξης, της ανάληψης από κοινού της ευθύνης της ανατροφής των τέκνων, της σοβαρής και σταθερής πρόθεσης για συντροφικότητα και συμπόρευση, δηλαδή όλων εκείνων των εκδηλώσεων συναισθημάτων και πράξεων, που αποτελούν τη γενεσιουργό αιτία της οικογένειας*»)· ΑΠ 1159/2022 ΕφΑΔΠολΔ 2023, 1063 με σύμφωνες παρατηρήσεις *Παπανικήτα* = Ισοκράτης = Νόμος· ΜΕφΑθ 2403/2024 Ισοκράτης· ΜΕφΑθ 1273/2024, Νόμος· ΕφΔωδ 152/2014, Νόμος· ΜΠρΘεσ 2/2020 ΕλλΔνη 2020, 826, με σύμφωνες παρατηρήσεις *Κατρά* = ΕφΑΔΠολΔ 2020, 852 με παρατηρήσεις *Σπυριδάκη* = Νόμος).

50. Βλ. *Ζερβογιάννη*, σε: Παπαδοπούλου-Κλαμαρή/Καραμπατζό/Λέκκα, Νέο ΚληρΔίκ, 2026, § 4 αρ. 100. Βλ. επίσης τις παρατηρήσεις *Ι. Σπυριδάκη*, *Ρίζου* και *Κοτρώνη* υπό την ΑΠ 1194/2023, ΕλλΔνη 2025, 93 επ., με εκτενείς περαιτέρω παραπομπές στη νομολογία και στην επιστήμη.

51. Βλ. τις δικαιοσυγκριτικές αναφορές της *Ζερβογιάννη*, σε: Παπαδοπούλου-Κλαμαρή/Καραμπατζό/Λέκκα, Νέο ΚληρΔίκ, 2026, § 4 αρ. 101.

52. § 748 παρ. 1 ABGB: «*Gelangt kein gesetzlicher Erbe zur Verlassenschaft, so fällt dem Lebensgefährten des Verstorbenen die ganze Erbschaft zu, sofern er mit dem Verstorbenen als dessen Lebensgefährte zumindest in den letzten drei Jahren vor dem Tod des Verstorbenen im gemeinsamen Haushalt gelebt hat*».

53. § 745 ABGB: «*(1) Sofern der Ehegatte oder eingetragene Partner nicht rechtmäßig enterbt worden ist, gebühren ihm als gesetzliches Vorausvermächtnis das Recht, in der Ehe- oder Partnerschaftswohnung weiter zu wohnen, und die zum ehelichen oder partnerschaftlichen Haushalt gehörenden beweglichen Sachen, soweit sie zu dessen Fortführung entsprechend den bisherigen Lebensverhältnissen erforderlich sind. (2) Dem Lebensgefährten des Verstorbenen steht ein solches gesetzliches Vermächtnis zu, sofern er mit dem Verstorbenen als dessen Lebensgefährte zumindest in den letzten drei Jahren im gemeinsamen Haushalt gelebt hat und der Verstorbene im Zeitpunkt des Todes weder verheiratet war noch in einer eingetragenen Partnerschaft gelebt hat. Die in Abs. 1 erwähnten Rechte enden ein Jahr nach dem Tod des Verstorbenen*».

54. Αυτό το είχε επισημάνει ο *Ελ. Βενιζέλος* ήδη στην Αναθεωρητική Επιτροπή κατά την εισαγωγή του Αστικού Κώδικα, βλ. Σχέδιον Αστικού Κώδικος, Κληρονομικόν Δίκαιον, 1936, Πρακτικά Αναθεωρητικής Επιτροπής, σ. 12.

α) Υπό την προϋπόθεση ότι δεν καλείται σύζυγος του κληρονομουμένου στην κληρονομία, το εξαίρετο –όπως αυτό προσδιορίζεται στη νέα ΑΚ 1810 παρ. 1 εδ. γ΄– λαμβάνει το πρόσωπο, με το οποίο ο κληρονομούμενος συζούσε[55] μόνιμα σε ελεύθερη ένωση για χρονικό διάστημα τουλάχιστον τριών ετών πριν από τον θάνατό του ή χωρίς χρονικό περιορισμό, εάν είχε αποκτήσει κοινά τέκνα με τον κληρονομούμενο (νέα ΑΚ 1817 παρ. 1). Πρόκειται για *εκ του νόμου κληροδοσία* υπέρ του επιζώντος συντρόφου, δηλαδή ο επιζών σύντροφος καθίσταται ειδικός διάδοχος στα αντικείμενα που αποτελούν το εξαίρετο. Ειδικά η ύπαρξη τέκνων αποτελεί σοβαρή ένδειξη της σταθερότητας της σχέσης μεταξύ των συντρόφων. Προϋπόθεση είναι να θεμελιώνεται η συγγένεια με τα τέκνα κατ' ΑΚ 1463 επ. Προκειμένου να μην καλείται σύζυγος στην κληρονομία, θα πρέπει είτε αυτός να έχει εκπέσει πριν ή μετά την επαγωγή είτε το δικαίωμά του στο εξαίρετο να έχει αποκλειστεί κατά τη νέα ΑΚ 1812 παρ. 1. Εάν λοιπόν συντρέχουν οι προϋποθέσεις αυτές, ο σύντροφος λαμβάνει το εξαίρετο, ακόμη κι αν καλούνται στην κληρονομία κληρονόμοι άλλων τάξεων. Το εξαίρετο λαμβάνει ο σύντροφος αυτοδικαίως, δηλαδή δεν προβλέπεται διαδικασία δικαστικής βεβαίωσης του σχετικού δικαιώματος του επιζώντος συντρόφου. Εάν αμφισβητηθούν οι προϋποθέσεις της ΑΚ 1817 παρ. 1, η συνδρομή τους θα κριθεί από το δικαστήριο. Περιορισμός στα μέσα απόδειξης της ύπαρξης μόνιμης σχέσης σε ελεύθερη ένωση κατά τον θάνατο του κληρονομουμένου, λ.χ. αποκλεισμός της εμμάρτυρης απόδειξης, δεν τέθηκε ούτε θα ήταν σκόπιμο να τεθεί. Συνεπώς, επιτρέπεται η εμμάρτυρη απόδειξη, ένορκες βεβαιώσεις και έγγραφα, λ.χ. αντίγραφα δηλώσεων εισοδήματος των τελευταίων ετών, στις οποίες οι σύντροφοι δηλώνουν την ίδια διεύθυνση κατοικίας ή στην οποία ο ένας εκ των δύο εμφανίζεται ως φιλοξενούμενος του άλλου, αποδεικτικά κοινών τραπεζικών λογαριασμών, πιστωτικών καρτών ή κοινών επενδύσεων, λογαριασμοί ΔΕΚΟ καταχωρημένοι στο όνομα του ενός ή και των δύο συντρόφων στην ίδια διεύθυνση κ.ά.

β) Υπό την προϋπόθεση ότι δεν καλείται σύζυγος του κληρονομουμένου στην κληρονομία και εφόσον σε αυτήν περιλαμβάνεται ακίνητο, το οποίο χρησίμευε όσο ζούσε ο κληρονομούμενος σύντροφος ως ο κύριος τόπος διαμονής του ίδιου και του προσώπου, με το οποίο εκείνος συζούσε μόνιμα σε ελεύθερη ένωση, ο επιζών σύντροφος δικαιούται υπό τις ίδιες ως άνω προϋποθέσεις, δηλαδή τρία έτη μόνιμης συμβίωσης κατά τον χρόνο θανάτου του κληρονομουμένου ή χωρίς περιορισμό, εάν υπάρχουν τέκνα, να κάνει αποκλειστική χρήση του ακινήτου χωρίς αντάλλαγμα για χρονικό διάστημα ενός έτους από τον θάνατο του κληρονομουμένου (νέα ΑΚ 1817 παρ. 2)[56]. Κρίσιμο λοιπόν για την άσκηση αυτού του δικαιώματος είναι οι σύντροφοι να συγκατοικούσαν κατά τον χρόνο θανάτου του κληρονομουμένου. Το δικαίωμα αυτό παρέχεται ακόμη κι αν ο σύντροφος που επιζεί είναι κύριος άλλου ακινήτου, λαμβανομένου υπόψη ότι το δικό του ακίνητο μπορεί να μην είναι άμεσα διαθέσιμο, λ.χ. λόγω υφιστάμενης μίσθωσης ή λόγω ανάγκης ανακαίνισης. Το ένα έτος είναι εύλογο χρονικό διάστημα από τον θάνατο του κληρονομουμένου για την προσαρμογή στις νέες συνθήκες και είναι αναγκαίο ιδίως σε περίπτωση ηλικιωμένων συντρόφων.

Πρόκειται για *εκ του νόμου κληροδοσία* υπέρ του επιζώντος συντρόφου, η οποία πάντως υπόκειται σε χρονικό περιορισμό[57]. Δεν προβλέπεται διαδικασία δικαστικής βεβαίωσης του δικαιώματος του επιζώντος συντρόφου να χρησιμοποιεί αποκλειστικά το ακίνητο που αποτελούσε τον τόπο της κυρίας διαμονής των συντρόφων. Εάν αμφισβητηθεί η συνδρομή των προϋποθέσεων της ΑΚ 1817 παρ. 2, θα κριθεί από το δικαστήριο. Ως προς τα αποδεικτικά μέσα ισχύουν οι προηγούμενες αναπτύξεις. Σημειώνεται ότι ο σύντροφος μπορεί να προστατευθεί έναντι λ.χ. των εξ αδιαθέτου κληρονόμων του κληρονομούμενου συντρόφου του, οι οποίοι μπορεί να επιχειρήσουν να τον απομακρύνουν από το κληρονομιαίο ακίνητο που αποτελούσε τον τόπο της κυρίας διαμονής των συντρόφων, τόσο αυτοδύναμα όσο και με ασφαλιστικά μέτρα και προσωρινή διαταγή. Η αποδοχή των ασφαλιστικών μέτρων θα συνεπάγεται πρακτικά την πλήρη ικανοποίηση του δικαιώματός του, καθώς μέχρι να τελεσιδικήσει δικαστική απόφαση των εξ αδιαθέτου κληρονόμων του κληρονομούμενου συντρόφου του περί μη συνδρομής των προϋποθέσεων της νέας ΑΚ 1817 παρ. 2 συνήθως θα έχει παρέλθει το χρονικό διάστημα του ενός έτους από τον θάνατο του κληρονομουμένου. Εάν τελικά αποδειχθεί ότι δεν συνέτρεχαν οι προϋποθέσεις για την άσκηση αυτού του δικαιώματος, οι εξ αδιαθέτου κληρονόμοι θα δικαιούνται να αξιώσουν ενοχικά από τον επιζώντα σύντροφο αποζημίωση για την παράνομη χρήση του ακινήτου.

γ) Αναγνωρίζεται στους συντρόφους σε ελεύθερη ένωση εξ αδιαθέτου κληρονομικό δικαίωμα υπό τις ίδιες ανωτέρω προϋποθέσεις, δηλαδή τρία έτη μόνιμης συμβίωσης κατά τον χρόνο θανάτου του κληρονομουμένου ή χωρίς περιορισμό, εάν υπάρχουν τέκνα (νέα ΑΚ 1817 παρ. 3: Πέμπτη τάξη). Το κληρονομικό δικαίωμα αναγνωρίζεται όμως μόνο επικουρικά, δηλαδή μόνο εάν δεν καλείται κανένας άλλος εξ αδιαθέτου κληρονόμος, δηλαδή ούτε κατιόντες (νέα ΑΚ 1808) ούτε σύζυγος (νέα ΑΚ 1810-1812) ούτε γονείς και αδέλφια (νέα ΑΚ 1809) ούτε συγγενείς της τέταρτης τάξης (νέα ΑΚ 1813). Προκειμένου να μην καλείται σύζυγος στην κληρονομία, θα πρέπει είτε αυτός να έχει εκπέσει πριν ή μετά την επαγωγή είτε το κληρονομικό του δικαίωμα να έχει αποκλειστεί κατά τη νέα ΑΚ 1812 παρ. 1.

Δεδομένου όμως ότι η ελεύθερη ένωση δεν αποτυπώνεται νομικά, δηλαδή δεν υφίσταται κάποιο (έγγραφο) στοιχείο που να αποδεικνύει τη συμβίωση, λ.χ. η τέλεση γάμου ή η συγγένεια, με συνέπεια να υπάρχει κίνδυνος δημιουργίας ανασφάλειας στις συναλλαγές και φαλκίδευσης των δικαιωμάτων του Δημοσίου που καλείται στην τελευταία τάξη από πρόσωπα που θα επικαλούνταν αυθαίρετα τις προϋποθέσεις της νέας ΑΚ 1817, κατ' απόκλιση από τον κανόνα της άμεσης και αυτοδίκαιης κτήσης της κληρονομίας από τους κληρονόμους (νέα ΑΚ 1844)[58], ο σύντροφος δεν καθίσταται άμεσα και αυτοδικαίως εκ του νόμου εξ αδιαθέτου κληρονόμος. Αντιθέτως, εάν θέλει να εγκατασταθεί κληρονόμος πρέπει να υποβάλει εντός της προθεσμίας αποποίησης της κληρονομίας (νέα ΑΚ 1845), δηλαδή εντός τετραμήνου από τότε που έμαθε ότι δεν υφίσταται άλλο πρόσωπο που καλείται στην κληρονομία, σχετική αίτηση στο δικαστήριο της κληρονομίας. Εφόσον το δικαστήριο βεβαιώσει ότι συντρέχουν οι προϋποθέσεις του νόμου (μη ύπαρξη άλλων κληρονόμων, ύπαρξη μόνιμης συμβίωσης των συντρόφων για περισσότερα από τρία έτη ή ύπαρξη τέκνων τους, τήρηση της προθεσμίας), ο σύντροφος καλείται ως εξ αδιαθέτου κληρονόμος και αποκτά την κληρονομία αναδρομικά από τον χρόνο της επαγωγής[59]. Στο μεσοδιάστημα από τον θάνατο του κληρονομουμένου έως τη δικαστική βεβαίωση του κληρονομικού του δικαιώματος ο σύντροφος είναι κληρονόμος υπό αίρεση. Εάν ο σύντροφος υποβάλει την αίτηση και το δικαστήριο βεβαιώσει το κληρονομικό του δικαίωμα, δεν μπορεί στη συνέ-

55. Βλ. για την έννοια της συμβίωσης, *Ζερβογιάννη*, σε: Παπαδοπούλου-Κλαμαρή/Καραμπατζό/Λέκκα, Νέο ΚληρΔίκ, 2026, § 4 αρ. 106.

56. Βλ. *Απ. Γεωργιάδη*, Το Σχέδιο Νόμου για τον εκσυγχρονισμό του Κληρονομικού Δικαίου, ΧρΙΔ 2026, 5.

57. *Ζερβογιάννη*, σε: Παπαδοπούλου-Κλαμαρή/Καραμπατζό/Λέκκα, Νέο ΚληρΔίκ, 2026, § 4 αρ. 112.

58. Βλ. *Ζερβογιάννη*, σε: Παπαδοπούλου-Κλαμαρή/Καραμπατζό/Λέκκα, Νέο ΚληρΔίκ, 2026, § 4 αρ. 119.

59. Βλ. *Ζερβογιάννη*, σε: Παπαδοπούλου-Κλαμαρή/Καραμπατζό/Λέκκα, Νέο ΚληρΔίκ, 2026, § 4 αρ. 119. Βλ. επίσης, το παράδειγμα που αναφέρει ο *Απ. Γεωργιάδης*, Το Σχέδιο Νόμου για τον εκσυγχρονισμό του Κληρονομικού Δικαίου, ΧρΙΔ 2026, 5.

χεια να αποποιηθεί την κληρονομία, καθώς με την υποβολή της αίτησης αποδέχεται.

Η διαδικασία βεβαίωσης του εξ αδιαθέτου κληρονομικού δικαιώματος του συντρόφου σε ελεύθερη ένωση ρυθμίζεται στη νέα ΚΠολΔ 812Α: Η υπόθεση υπάγεται στην εκούσια δικαιοδοσία και για τη διασφάλιση των συμφερόντων του Δημοσίου στη δίκη καλείται αυτό υποχρεωτικά τριάντα ημέρες τουλάχιστον πριν από τη συζήτηση, ώστε να μπορεί να παρέμβει και να αμφισβητήσει την ύπαρξη των προϋποθέσεων. Είναι βέβαια εξαιρετικά αμφίβολο, εάν το Δημόσιο έχει τα μέσα να ανταποδείξει την ανυπαρξία των προϋποθέσεων της νέας ΑΚ 1817· κατά συνέπεια, είναι αρκετά πιθανό ότι η αμφισβήτησή του θα περιορίζεται απλώς στην άρνηση συνδρομής των προϋποθέσεων της διάταξης. Ως προς τα αποδεικτικά μέσα ισχύουν οι προηγούμενες αναπτύξεις. Εάν ο σύντροφος δεν υποβάλει εμπρόθεσμα την αίτηση ή η αίτησή του απορριφθεί, δεν καθίσταται κληρονόμος και η κληρονομία περιέρχεται στο Δημόσιο, το οποίο καλείται ως κληρονόμος στην έκτη τάξη της εξ αδιαθέτου διαδοχής (νέα ΑΚ 1818).

Ζήτημα δημιουργείται αναφορικά με την ύπαρξη τέκνων ως αμάχητου τεκμηρίου απόδειξης της ελεύθερης ένωσης μεταξύ των συντρόφων και, κατά συνέπεια, άρσης του χρονικού περιορισμού της κατ' ελάχιστον τριετούς μόνιμης συμβίωσης. Και τούτο, διότι εάν υπάρχουν τέκνα, τα οποία έχουν αναγνωριστεί ως τέκνα του συντρόφου, τότε θα κληρονομούν μόνο αυτά στην πρώτη τάξη και θα αποκλείεται η κλήση του επιζώντος συντρόφου στην πέμπτη τάξη. Περίπτωση βεβαίωσης του εξ αδιαθέτου κληρονομικού δικαιώματος συντρόφου σε ελεύθερη ένωση, όταν υπάρχουν τέκνα των συντρόφων, θα συντρέχει, εάν τα τέκνα εξέπεσαν πριν ή μετά την επαγωγή, λ.χ. εάν προαποβίωσαν ή αποποιήθηκαν την κληρονομία κ.λπ.

δ) Η νέα ΑΚ 612 παρ. 3 επεκτείνει υπό προϋποθέσεις στον επιζώντα σύντροφο που συζούσε μόνιμα σε ελεύθερη ένωση με τον αποβιώσαντα σύντροφό του σε ακίνητο που χρησίμευε ως τόπος κύριας διαμονής τους την προστασία που παρέχεται κατά την ΑΚ 612 παρ. 2 (αυτοδίκαιη υπεισέλευση στη μίσθωση) στον επιζώντα σύζυγο ή στον επιζώντα σύντροφο με σύμφωνο συμβίωσης σε περίπτωση αποβίωσης του συζύγου ή του συντρόφου με σύμφωνο συμβίωσης, ο οποίος ήταν μισθωτής του ακινήτου που χρησίμευε ως οικογενειακή τους στέγη. Η επέκταση της προστασίας στους συντρόφους παρίσταται απολύτως δικαιολογημένη, καθώς η αποβίωση ενός συντρόφου δεν πρέπει να επιφέρει βίαιη ανατροπή των συνθηκών διαβίωσης του επιζώντος συντρόφου. Ειδικότερα: (i) Όταν δεν υπάρχουν κοινά τέκνα, η συνέχιση της μίσθωσης από τον σύντροφο που επιζεί εξαρτάται από τη συναίνεση του εκμισθωτή. Αυτή η επιφύλαξη θεμελιώνεται στη διαπίστωση ότι η ελεύθερη ένωση, χωρίς περαιτέρω στοιχεία δέσμευσης, λ.χ. ύπαρξη τέκνων, δεν είναι σκόπιμο να παράγει αυτοδικαίως πλήρη έννομα αποτελέσματα έναντι του εκμισθωτή. (ii) Αντιθέτως, όταν υπάρχουν κοινά τέκνα, η συνέχιση της μίσθωσης από τον σύντροφο που επιζεί δεν εξαρτάται από τη συναίνεση του εκμισθωτή, αλλά επέρχεται αυτοδικαίως ακριβώς όπως στην περίπτωση του συζύγου ή του συντρόφου με σύμφωνο συμβίωσης που επιζεί κατά την ΑΚ 612 παρ. 2.

Δ. Κληροδοσία εκ του νόμου υπέρ του προσώπου που παρείχε φροντίδα στον κληρονομούμενο (νέα ΑΚ 1819)

Μία εμβληματική τομή στο νέο Κληρονομικό Δίκαιο είναι η εισαγωγή στη νέα ΑΚ 1819 του θεσμού της εκ του νόμου κληροδοσίας υπέρ του προσώπου που παρείχε φροντίδα στον κληρονομούμενο[60]. Θεμέλιο της νέας ρύθμισης αποτελεί η διαπίστωση της ανάγκης, λόγω του αύξησης του προσδόκιμου όρου ζωής, να παρέχεται φροντίδα σε ηλικιωμένους και πάσχοντα πρόσωπα. Όταν επέλθει ο θάνατος των προσώπων αυτών, τίθεται το ζήτημα της ανταμοιβής εκείνων που τους περιέθαλψαν έναντι εκείνων που είτε δεν μπόρεσαν είτε δεν ήθελαν να συνδράμουν, σε συνδυασμό με το γεγονός ότι μόνο ορισμένα πρόσωπα μπορεί να έχουν τιμηθεί με διαθήκη από τον κληρονομούμενο, ενώ, εάν επέρχεται εξ αδιαθέτου κληρονομική διαδοχή, ορισμένα μεν πρόσωπα μπορεί να λαμβάνουν κληρονομικό μερίδιο, άλλα όμως όχι, λ.χ. συγγενείς εξ αγχιστείας, στενοί φίλοι, γείτονες κ.ά.[61]. Με τη διάταξη αυτή επιδιώκεται λοιπόν να δοθεί κίνητρο στους συγγενείς και σε άλλα πρόσωπα να προσφέρουν και να αναλάβουν τη φροντίδα ηλικιωμένων και πασχόντων προσώπων.

Υπό το πρίσμα αυτό, κρίθηκε σκόπιμο να συσταθεί στη νέα ΑΚ 1819 *κληροδοσία εκ του νόμου* υπέρ των προσώπων, τα οποία χωρίς αντάλλαγμα και χωρίς να έχουν υποχρέωση εκ του νόμου ανέλαβαν τη φροντίδα και την περίθαλψη του κληρονομουμένου και, συνεπώς, αφιέρωσαν χρόνο, συμβάλλοντας ουσιωδώς στην κάλυψη των αναγκών του[62]. Χωρίς τη διάταξη αυτή, οποιαδήποτε σχετική παροχή δεν θα μπορούσε να αναζητηθεί με βάση τον αδικαιολόγητο πλουτισμό, διότι γίνεται από ιδιαίτερο ηθικό καθήκον. Παρόμοια ρύθμιση έχει εισαχθεί ήδη στο αυστριακό δίκαιο (άρ. 677-678 αυστρΑΚ: *Pflegevermächtnis*), η οποία αποτέλεσε σημείο εκκίνησης για την πρόταση εισαγωγής σχετικής διάταξης στο ελληνικό δίκαιο[63], το οποίο πάντως αποκλίνει σε αρκετά σημεία από τη ρύθμιση του αυστριακού δικαίου.

Βασική προϋπόθεση για την εφαρμογή της διάταξης είναι να παρασχέθηκε φροντίδα και αυτή να συνέβαλε ουσιωδώς στην κάλυψη των αναγκών του κληρονομουμένου. Δεν προσδιορίζεται ρητά το είδος της φροντίδας. Αυτή μπορεί να συνίσταται σε οποιαδήποτε βοήθεια κατατείνει στη διευκόλυνση της καθημερινότητας και στην κάλυψη των αναγκών του κληρονομουμένου. Η φροντίδα πρέπει να είναι υλική, λ.χ. κάλυψη βασικών αναγκών υγείας, χορήγηση φαρμάκων, παροχή σωστής διατροφής, υγιεινή και βοήθεια σε άτομα που δεν μπορούν να αυτοεξυπηρετηθούν, καθαριότητα της οικίας, προμήθεια αγαθών, βοήθεια στη μετακίνηση, διανυκτέρευση στην οικία για λόγους ασφάλειας κ.ά. Η φροντίδα μπορεί να παρασχεθεί αυτοπροσώπως από τον δικαιούχο ή μέσω άλλου προσώπου (νέα ΑΚ 1819 παρ. 1 εδ. α΄), στο οποίο ο δικαιούχος έχει αναθέσει, με ή χωρίς αντάλλαγμα, την παροχή φροντίδας και επί του οποίου ασκεί εποπτεία. Ουσιώδης είναι η συμβολή του δικαιούχου, όταν αυτός αφιέρωσε χρόνο και χρήμα για την κάλυψη πραγματικών αναγκών του κληρονομουμένου και η παροχή βοήθειας δεν ήταν απλώς ευκαιριακή[64].

Δικαιούχοι μπορεί να είναι οι εξ αδιαθέτου κληρονόμοι ή οι μεριδούχοι (νέα ΑΚ 1819 παρ. 1 εδ. β΄) ή τρίτοι. Τα πρόσωπα αυτά δεν πρέπει να έλαβαν αντάλλαγμα από τον κληρονομούμενο ούτε να είχαν υποχρέωση εκ του νόμου να τον φροντίζουν (νέα ΑΚ 1819 παρ. 1 εδ. α΄). Τέτοια υποχρέωση απορρέει για μεν τον σύζυγο από την υποχρέωση συνεισφοράς, η οποία περιλαμβάνει και τη διατροφή του συζύγου, για δε άλλους συγγενείς από τη γενική υποχρέωση διατροφής μεταξύ ανιόντων και κατιόντων (ΑΚ 1485 επ.). Συνεπώς, νόμιμη υποχρέωση φροντίδας δεν έχει ο σύντροφος σε ελεύθερη ένωση, ο οποίος συ-

60. Βλ. *Απ. Γεωργιάδη*, Το Σχέδιο Νόμου για τον εκσυγχρονισμό του Κληρονομικού Δικαίου, ΧρΙΔ 2026, 6.

61. Βλ. *Ζερβογιάννη*, σε: Παπαδοπούλου-Κλαμαρή/Καραμπατζό/Λέκκα, Νέο ΚληρΔίκ, 2026, § 4 αρ. 122.

62. Βλ. επίσης, Έκθεση επί του Νομοσχεδίου «Αναμόρφωση του κληρονομικού δικαίου και άλλες διατάξεις» της Επιστημονικής Υπηρεσίας της Βουλής των Ελλήνων, 18.05.2026, σ. 12.

63. Βλ. *Απ. Γεωργιάδη*, Το Σχέδιο Νόμου για τον εκσυγχρονισμό του Κληρονομικού Δικαίου, ΧρΙΔ 2026, 6· *Ζερβογιάννη*, σε: Παπαδοπούλου-Κλαμαρή/Καραμπατζό/Λέκκα, Νέο ΚληρΔίκ, 2026, § 4 αρ. 124.

64. Βλ. *Ζερβογιάννη*, σε: Παπαδοπούλου-Κλαμαρή/Καραμπατζό/Λέκκα, Νέο ΚληρΔίκ, 2026, § 4 αρ. 126.

νεπώς είναι δικαιούχος της κληροδοσίας[65]. Σε κάθε όμως περίπτωση, την κληροδοσία δικαιούνται να λάβουν ακόμη και όσοι είχαν καταρχήν νομική υποχρέωση να φροντίζουν τον κληρονομούμενο, εφόσον και μόνο κατά το μέρος που η παροχή της φροντίδας βαίνει πέραν της νομικής τους υποχρέωσης[66].

Περαιτέρω, προϋπόθεση είναι η σχετική φροντίδα να παρασχέθηκε για χρονικό διάστημα τουλάχιστον έξι μηνών τα τελευταία τρία έτη πριν από τον θάνατο του κληρονομουμένου (νέα ΑΚ 1819 παρ. 1 εδ. α΄). Όπως προκύπτει σαφώς από τη διάταξη, η φροντίδα δεν είναι απαραίτητο να έχει παρασχεθεί τους τελευταίους έξι μήνες πριν από τον θάνατο του κληρονομουμένου, αλλά για συνολικά τουλάχιστον έξι μήνες, όχι απαραίτητα συνεχόμενους, κατά τα τελευταία τρία έτη πριν από τον θάνατο.

Αντικείμενο της κληροδοσίας είναι χρηματικό ποσό, το ύψος του οποίου προσδιορίζεται με κριτήρια, όπως ενδεικτικά το είδος, η διάρκεια και η έκταση των αναγκών του κληρονομουμένου που καλύφθηκαν από τον δικαιούχο (νέα ΑΚ 1819 παρ. 2 εδ. α΄). Πρόκειται λοιπόν για ενοχική, χρηματική αξίωση, την οποία μπορεί να ασκήσει ο δικαιούχος της κληροδοσίας κατά των κληρονόμων του προσώπου στο οποίο παρείχε φροντίδα[67]. Σε περίπτωση που οι κληρονόμοι δεν συμφωνούν, ο δικαιούχος θα ασκήσει αγωγή στο κατά τόπον αρμόδιο δικαστήριο της κληρονομίας με την τακτική διαδικασία. Περαιτέρω, το δικαστήριο μπορεί, μετά από αίτηση του δικαιούχου, να διατάξει την αυτούσια απόδοση περιουσιακού στοιχείου της κληρονομίας αντίστοιχης αξίας με την αξίωση (νέα ΑΚ 1819 παρ. 1 εδ. β΄).

Η διάταξη της ΑΚ 1819 είναι ενδοτικού δικαίου. Ειδικότερα, ο κληρονομούμενος μπορεί με διαθήκη του να αποκλείσει την κληροδοσία αυτή (νέα ΑΚ 1819 παρ. 3 εδ. α΄). Στο εδ. β΄ της παρ. 3 της ΑΚ 1819 διατυπώνεται ερμηνευτικός κανόνας[68], σύμφωνα με τον οποίο σε περίπτωση αμφιβολίας, εφόσον δηλαδή δεν προκύπτει αντίθετη βούληση του κληρονομουμένου, η εν λόγω κληροδοσία συνιστάται και όταν ο δικαιούχος τιμάται με διάταξη τελευταίας βούλησης (διαθήκη, κληρονομική σύμβαση αιτία θανάτου).

Περαιτέρω, στην ΑΚ 1819 παρ. 4 εδ. α΄ εισάγεται ειδική ρύθμιση για τη σειρά εκπλήρωσης της κληροδοσίας αυτής σε σχέση με άλλες κληροδοσίες και με τους τρόπους. Ειδικότερα, προβλέπεται ότι η κληροδοσία υπέρ του φροντιστή εκπληρώνεται από τους κληρονόμους πριν από τις άλλες κληροδοσίες και τους τρόπους. Η κατά προτεραιότητα εκπλήρωση της κληροδοσίας της ΑΚ 1819 επιβάλλεται λόγω της ιδιαίτερης φύσης της, η οποία τη διαφοροποιεί από τις άλλες κληροδοσίες: Ο δικαιούχος λαμβάνει την κληροδοσία, διότι κάλυψε τις ανάγκες του κληρονομουμένου, ο οποίος με τον τρόπο αυτό εξοικονόμησε τις σχετικές δαπάνες. Είναι λοιπόν εύλογο ο δικαιούχος να έχει προβάδισμα στη λήψη της χρηματικής αξίας του αντικειμένου της παροχής φροντίδας στον κληρονομούμενο.

Τέλος, σύμφωνα με την ΑΚ 1819 παρ. 4 εδ. β΄ οι διατάξεις για τις κληροδοσίες (ΑΚ 1934 επ.) εφαρμόζονται αναλόγως στην κληροδοσία υπέρ του φροντιστή. Πρόκειται για διάταξη εύλογη, στον βαθμό που η κληροδοσία της ΑΚ 1819 είναι σε κάθε περίπτωση κληροδοσία, η οποία απλώς θεσπίζεται από το νόμο και όχι από διάταξη τελευταίας βούλησης του κληρονομουμένου.

65. Βλ. *Ζερβογιάννη*, σε: Παπαδοπούλου-Κλαμαρή/Καραμπατζό/Λέκκα, Νέο ΚληρΔίκ, 2026, § 4 αρ. 130.

66. Βλ. Έκθεση επί του Νομοσχεδίου «Αναμόρφωση του κληρονομικού δικαίου και άλλες διατάξεις» της Επιστημονικής Υπηρεσίας της Βουλής των Ελλήνων, 18.05.2026, σ. 18.

67. Βλ. *Ζερβογιάννη*, σε: Παπαδοπούλου-Κλαμαρή/Καραμπατζό/Λέκκα, Νέο ΚληρΔίκ, 2026, § 4 αρ. 132.

68. Βλ. *Ζερβογιάννη*, σε: Παπαδοπούλου-Κλαμαρή/Καραμπατζό/Λέκκα, Νέο ΚληρΔίκ, 2026, § 4 αρ. 136.

Ε. Καθορισμός της εξ αδιαθέτου κληρονομικής μερίδας των ετεροθαλών αδελφών (νέα ΑΚ 1809 παρ. 3 εδ. α΄)

Όπως είναι γνωστό, με τους γονείς και τους αμφιθαλείς αδελφούς του κληρονομουμένου, ή με τα τέκνα ή εγγόνια των αμφιθαλών αδελφών στη δεύτερη τάξη[69] της εξ αδιαθέτου διαδοχής, κατά τη νέα ΑΚ 1809 (παλαιά ΑΚ 1814), καλούνται και ετεροθαλείς αδελφοί του. Σύμφωνα με την προϊσχύουσα ΑΚ 1815, ετεροθαλείς αδελφοί, εάν καλούνται με γονείς ή με αμφιθαλείς αδελφούς ή με τέκνα ή εγγόνους αμφιθαλών αδελφών, λαμβάνουν ως εξ αδιαθέτου κληρονομικό μερίδιο *το μισό της μερίδας που ανήκει στους αμφιθαλείς αδελφούς*. Περαιτέρω, σε περίπτωση έκπτωσης ετεροθαλούς αδελφού, στη μερίδα του αυτή, δηλαδή στο μισό της μερίδας που ανήκει στον αμφιθαλή αδελφό, καλείται η ρίζα του, δηλαδή τα τέκνα ή οι εγγονοί του ετεροθαλούς αδελφού. Σε περίπτωση δε που ετεροθαλή αδέλφια ή τα τέκνα ή τα εγγόνια τους δεν καλούνται με γονείς ή με αμφιθαλείς αδελφούς ή με τους κατιόντες τους, δεν εφαρμόζεται η παλαιά ΑΚ 1815, οπότε τα ετεροθαλή αδέλφια λαμβάνουν όλη την κληρονομία. Εάν τα ετεροθαλή αδέλφια είναι περισσότερα, στην περίπτωση αυτή καλούνται κατ' ισομοιρία.

Στη νομολογία και στην επιστήμη επικρατούσε έντονη διχογνωμία ως προς το νόημα της φράσης «*το μισό της μερίδας που ανήκει στους αμφιθαλείς*» της παλαιάς ΑΚ 1815.

Σύμφωνα με μία άποψη, η οποία επικρατούσε ήδη από παλαιότερα στη νομολογία[70] και γινόταν παλαιότερα δεκτή στην επιστήμη[71], με βάση το γράμμα της παλαιάς ΑΚ 1815 η μισή μερίδα των ετεροθαλών αδελφών υπολογίζεται με βάση τη μερίδα που θα λάμβαναν τα ετεροθαλή αδέλφια, εάν ήταν αμφιθαλή (*θεωρία του υποθετικού, αφηρημένου υπολογισμού*). Ειδικότερα, για την εξεύρεση της μερίδας των ετεροθαλών αδελφών, όταν αυτοί συντρέχουν με αμφιθαλείς αδελφούς, λαμβάνεται ως βάση η μερίδα του αμφιθαλούς, την οποία θα ελάμβανε ο ετεροθαλής, εάν ήταν αμφιθαλής, ελαττωμένη όμως κατά το μισό και μάλιστα αδιάφορα, εάν το μισό είναι πράγματι ίσο με το μισό της μερίδας, την οποία λαμβάνει ο αμφιθαλής, έτσι ώστε το υπόλοιπο της κληρονομιάς κατανέμεται μεταξύ των αμφιθαλών. *Για παράδειγμα*[72], επί δύο αμφιθαλών αδελφών και ενός ετεροθαλούς αδελφού, οι αμφιθαλείς θα λάβουν συνολικά τα 5/6 και ο ετεροθαλής το 1/6 (1/3:2). Και τούτο, διότι, εάν ο ετεροθαλής ήταν αμφιθαλής θα λάμβανε 1/3, όπως και οι δύο αμφιθαλείς, άρα πρέπει να λάβει το μισό του 1/3, δηλαδή το 1/6, οπότε τα υπόλοιπα 5/6 κατανέμονται μεταξύ των δύο αμφιθαλών. Έτσι, συνολικά κάθε αμφιθαλής λαμβάνει από 5/12 και ο ετεροθαλής λαμβάνει τα 2/12. Από το παράδειγμα αυτό προκύπτει ότι, σύμφωνα με τον υποθετικό υπολογισμό της κληρονομικής μερίδας, ο ετεροθαλής αδελφός λαμβάνει τελικά λιγότερο από το μισό της μερίδας που ανήκει στους αμφιθαλείς αδελφούς. Τον ίδιο υπολογισμό εφαρμόζει και η φορολογική αρχή κατά τον υπολογισμό της φορολογικής υποχρέωσης των ετεροθαλών κληρονόμων στην Κλίμακα Φορολογίας Β΄.

Αντίθετα προς τη νομολογία, η επιστήμη[73] εφαρμόζει σχε-

69. ΑΠ 795/2003 ΕλλΔνη 2005, 145 (ο περιορισμός της μερίδας των ετεροθαλών επέρχεται εκ του νόμου, όταν υπάρχει διαδοχή στη δεύτερη τάξη, δηλαδή όταν αυτοί κληρονομούν αδελφό· αντιθέτως, όταν κληρονομούμενος είναι ο γονέας, δεν έχει εφαρμογή η διάταξη της παλαιάς ΑΚ 1815 εδ. α΄).

70. Βλ. ενδεικτικά, ΟλΑΠ 492/1960 ΝοΒ 1961, 169· ΑΠ 82/1969 ΝοΒ 1969, 662· ΕφΑθ 2752/1998 ΕλλΔνη 1998, 643· ΕφΘεσ 517/1991 Αρμ 2012, 230· ΕφΑθ 9459/1979 ΝοΒ 1980, 1180· ΜΠρΠατρ 8/2023, Νόμος· ΜΠρΠειρ 2202/2013 ΕλλΔνη 2014, 259, με παρατηρήσεις *Σχοινοχωρίτη*.

71. *Μπαλής*, ΚληρΔ[5], 1965, § 126 σ. 185 επ.

72. Βλ. και άλλα παραδείγματα σε *Τσολακίδη*, Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 2026[2], 1814-1815 αρ. 19.

73. *Λιτζερόπουλος*, Ο τρόπος υπολογισμού της εξ αδιαθέτου κληρονομικής μερίδος των ετεροθαλών αδελφών, ΝοΒ 1960, 129 επ.

δόν ομόφωνα τη *μέθοδο του πραγματικού υπολογισμού*, σύμφωνα με την οποία η μερίδα των ετεροθαλών αδελφών υπολογίζεται με βάση τη μερίδα που πραγματικά λαμβάνουν τα αμφιθαλή αδέλφια, η οποία πρέπει να είναι διπλάσια από τη μερίδα των ετεροθαλών (2:1). *Για παράδειγμα*[74], επί δύο αμφιθαλών αδελφών και ενός ετεροθαλούς αδελφού, τα αμφιθαλή αδέλφια θα λάβουν συνολικά τα 4/5 και ο ετεροθαλής αδελφός το 1/5 (2 + 2 + 1 = 5), διότι η μερίδα των ετεροθαλών αδελφών πρέπει να είναι πάντοτε διπλάσια από τη μερίδα του ετεροθαλούς. Σύμφωνα με την άποψη αυτή, ο πραγματικός υπολογισμός θεωρείται πιο δίκαιος, διότι το κληρονομικό μερίδιο του ετεροθαλούς αδελφού είναι πάντοτε το μισό της μερίδας που ανήκει σε καθένα από τα αμφιθαλή αδέλφια, ενώ κατά τον υποθετικό υπολογισμό το μερίδιο του ετεροθαλούς αδελφού καθίσταται μικρότερο όσο μεγαλύτερος είναι ο αριθμός των αμφιθαλών αδελφών. Σύμφωνα δηλαδή με τον πραγματικό υπολογισμό, τα ετεροθαλή αδέλφια λαμβάνουν μεγαλύτερο μερίδιο σε σχέση με τον υποθετικό υπολογισμό.

Υπό το πρίσμα αυτής της διαπίστωσης και προς τον σκοπό άρσης της υφιστάμενης διχογνωμίας για λόγους προαγωγής της ασφάλειας δικαίου, με τη μεταρρύθμιση του Κληρονομικού Δικαίου υιοθετείται, για τους λόγους που προαναφέρθηκαν, η κρατούσα στην επιστήμη άποψη περί πραγματικού υπολογισμού της κληρονομικής μερίδας του ετεροθαλούς αδελφού. Ειδικότερα, η φράση της παλαιάς ΑΚ 1815 «[…] *παίρνουν το μισό της μερίδας που ανήκει στους αμφιθαλείς*» αντικαθίσταται στη νέα ΑΚ 1809 παρ. 3 εδ. α΄ από τη φράση «[…] *καλούνται στο μισό της μερίδας που περιέρχεται στους αμφιθαλείς*». Με τη διατύπωση αυτή καθίσταται σαφές[75] ότι η κληρονομική μερίδα των ετεροθαλών αδελφών υπολογίζεται με βάση το μισό της μερίδας που λαμβάνουν *πραγματικά* στη συγκεκριμένη περίπτωση οι αμφιθαλείς αδελφοί[76].

Σημειώνεται ότι η νέα ΑΚ 1809 παρ. 3, όπως άλλωστε και η παλαιά ΑΚ 1815, εφαρμόζεται και όταν ο ετεροθαλής αδελφός συντρέχει μόνο με γονείς του κληρονομουμένου. Σε περίπτωση που συντρέχουν γονείς, αμφιθαλείς αδελφοί και ετεροθαλείς αδελφοί του κληρονομουμένου και εκπέσει ένας γονέας, η μερίδα του προσαυξάνει μεν κατά τη νέα ΑΚ 1809 παρ. 2 εδ. α΄ τη μερίδα και του ετεροθαλούς αδελφού, η προσαύξηση πρέπει όμως πάντοτε να τελεί σε σχέση 2:1 έναντι των αμφιθαλών αδελφών[77].

ΣΤ. Κατάργηση του εξ αδιαθέτου κληρονομικού δικαιώματος των προπαππούδων και των προγιαγιάδων – Κριτική

Σύμφωνα με το δίκαιο που ίσχυε πριν από τη μεταρρύθμιση, στην τέταρτη τάξη της εξ αδιαθέτου κληρονομικής διαδοχής καλούνταν οι προπαππούδες και οι προγιαγιάδες του κληρονομουμένου (δισέγγονου), οι οποίοι κληρονομούσαν κατ' ισομοιρία, ανεξάρτητα αν ανήκαν μόνο στην πατρική γραμμή ή μόνο στη μητρική γραμμή ή και στις δύο γραμμές (παλαιά ΑΚ 1817). Σε περίπτωση που επιζούσε ο σύζυγος του αποβιώσαντος δισέγγονού τους, οι προπαππούδες και οι προγιαγιάδες καλούνταν στο μισό της κληρονομίας, ενώ στο άλλο μισό καλούνταν ο σύζυγος (παλαιά ΑΚ 1820 εδ. α΄). Όπως είναι γνωστό, οι προπαππούδες και οι προγιαγιάδες συνδέονται με τα δισέγγονα με συγγένεια τρίτου βαθμού σε ευθεία, ανιούσα γραμμή. Ο αριθμός τους μπορεί να είναι κατ' ανώτατο όριο οκτώ.

Ήδη από παλαιότερα, η επιστήμη είχε προβληματιστεί ως προς το αν η κλήση των προπαππούδων και των προγιαγιάδων έχει κάποια πρακτική σημασία[78]. Μάλιστα, υπό το φως της σύγχρονης κοινωνικής και οικονομικής πραγματικότητας, ιδίως λόγω της σμίκρυνσης της οικογένειας και κατ' επέκταση των προσώπων που έχουν στενό συναισθηματικό δεσμό με τον κληρονομούμενο, αλλά και λόγω της διάδοσης των κοινωνικών και λοιπών ασφαλίσεων, είχε κατά καιρούς[79] υποδειχθεί[80] στο πλαίσιο μίας μελλοντικής μεταρρύθμισης του Κληρονομικού Δικαίου η ανάγκη περιορισμού της κλήσης στην εξ αδιαθέτου κληρονομική διαδοχή ορισμένων κατηγοριών απώτερων συγγενών του κληρονομουμένου, μεταξύ άλλων με τον αποκλεισμό της κλήσης των προπαππούδων και των προγιαγιάδων.

Υπό το φως της ανωτέρω κριτικής, με τη μεταρρύθμιση του Κληρονομικού Δικαίου καταργείται πλήρως το εξ αδιαθέτου κληρονομικό δικαίωμα των προπαππούδων και των προγιαγιάδων του κληρονομουμένου. Ωστόσο, η κατάργηση αυτή *προβληματίζει* για πολλούς λόγους:

Καταρχάς, προκειμένου να καταργηθεί ένα υφιστάμενο κληρονομικό δικαίωμα πρέπει να υπάρχει κάποιος ιδιαίτερος δικαιολογητικός λόγος. Τέτοιον λόγο δεν μπορεί να συνιστά η φερόμενη απουσία πρακτικής σημασίας της παλαιάς ΑΚ 1817. Και τούτο, διότι δεν υφίστανται στατιστικά στοιχεία για την (μη) κλήση προπαππούδων και προγιαγιάδων ως εξ αδιαθέτου κληρονόμων. Συνεπώς, δεν μπορούμε με βάση τις κοινωνικές παραστάσεις ορισμένων οικογενειακών κύκλων να καταλήξουμε με απόλυτη βεβαιότητα στο αφοριστικό συμπέρασμα ότι η διάταξη ουδέποτε τυγχάνει εφαρμογής. Όπως είναι γνωστό, υπάρχουν κοινωνικές ομάδες, λ.χ. οι Ρομά, στις οποίες η απόκτη-

ιδίως 139 επ.· *Βουζίκας*, ΚληρΔ, τ. Α΄, 1972, σ. 185, 201· βλ. από τη νεότερη βιβλιογραφία, *Απ. Γεωργιάδη*, ΚληρΔ[3], 2023, § 27 αρ. 57 επ.· *Π. Φίλιο*, ΚληρΔ[8], 2011, § 150 σ. 296· *Παπαντωνίου*, ΚληρΔ[5], 1989, σ. 376-377· *Ψούνη*, ΚληρΔ[6], 2023, σ. 377-378· *Λιβάνη*, σε ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, τ. IX, 1996, άρθρ. 1814-1815 αρ. 15· *Τσολακίδη*, Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 2026[2], 1814-1815 αρ. 22.

74. Βλ. και άλλα παραδείγματα σε *Τσολακίδη*, Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 2026[2], 1814-1815 αρ. 21.

75. Ασφαλώς, μία ακόμη πιο εκτενής διατύπωση, λ.χ. «οι ετεροθαλείς αδελφοί λαμβάνουν έκαστος μερίδα ίση με το μισό της μερίδας που θα λάβει έκαστος αμφιθαλής αδελφός» θα ήταν ακόμη πιο σαφής. Ωστόσο, λόγω της τροποποίησης της διάταξης με την αντικατάσταση του ρήματος «ανήκει» από το ρήμα «περιέρχεται» αυτή είναι αρκούντως σαφής ως προς την εφεξής αποδοχή του πραγματικού υπολογισμού της εξ αδιαθέτου κληρονομικής μερίδας των ετεροθαλών αδελφών.

76. Βλ. επίσης, Ανάλυση Συνεπειών Ρύθμισης επί του Σχεδίου Νόμου, Άρθρο 1809: «[…] *ως προς τους ετεροθαλείς αδελφούς, με την αναδιατύπωση της σχετικής διάταξης προκρίνεται ο πραγματικός υπολογισμός της κληρονομικής τους μερίδας, έναντι του υποθετικού υπολογισμού*».

77. *Λέκκας*, σε: Παπαδοπούλου-Κλαμαρή/Καραμπατζό/Λέκκα, Νέο ΚληρΔίκ, 2026, § 4 αρ. 57.

78. *Ψούνη*, ΚληρΔ[6], 2023, σ. 288· πρβλ. την παρατήρηση του *Θηβαίου* στην Αναθεωρητική Επιτροπή του Αστικού Κώδικα ότι «*σπάνιαι θα είναι αι περιπτώσεις εκείναι, που θα ζουν* […] *πρόπαπποι*», βλ. Σχέδιον Αστικού Κώδικος, Κληρονομικόν Δίκαιον, 1936, Πρακτικά Αναθεωρητικής Επιτροπής, σ. 18.

79. Ήδη, στην Αναθεωρητική Επιτροπή είχε επισημανθεί από τον *Γ. Μπαλή* χαρακτηριστικά ότι «[π]*έραν ενός βαθμού είναι προτιμότερο να κληρονομή το κράτος παρά ο μακρινός συγγενής, ο οποίος ίσως και να μη εγνώριζε διόλου τον διαθέτη*», βλ. Σχέδιον Αστικού Κώδικος, Κληρονομικόν Δίκαιον, 1936, Πρακτικά Αναθεωρητικής Επιτροπής, σ. 21.

80. *Βουζίκας*, ΚληρΔ, τ. Α΄, 1972, § 28 III σ. 209· *Παπαντωνίου*, ΚληρΔ[5], 1989, σ. 383-384· *Ψούνη*, ΚληρΔ[6], 2023, σ. 388· *Π. Φίλιος*, ΚληρΔ[8], 2011, § 141 B II, σ. 274-275· *Λιβάνης*, σε ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, τ. IX, 1996, Εισαγ. παρ. 1813-1824 αρ. 13-14, 1817 αρ. 4· *Τσολακίδης*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 2013, Εισαγ. παρ. 1813-1824 αρ. 19, 1817 αρ. 2· βλ. στο γερμανικό δίκαιο, *Muscheler*, Erbrecht, Bd. II, 2010, αρ. 1341. Βλ. γενικά για τις ιστορικές καταβολές των διατάξεων του Κληρονομικού Δικαίου για την κλήση εξ αδιαθέτου κληρονόμων με βάση το σύστημα των γενεών και για τον περιορισμό της κλήσης των εξ αδιαθέτου κληρονόμων της δεύτερης και των επόμενων τάξεων μέχρι ορισμένου βαθμού συγγένειας, *Παπαδάτου*, Γύρω από τις ιστορικές καταβολές του σύγχρονου ελληνικού κληρονομικού δικαίου, ΤιμΤόμος Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, 2016, σ. 303-306. Σημειώνεται ότι ο ΑΚ/1945 είχε καταργήσει το εξ αδιαθέτου κληρονομικό δικαίωμα των προπαππούδων και των προγιαγιάδων.

ση τέκνων σε νεαρή ηλικία δεν αποκλείει πρακτικά το ενδεχόμενο κατά τον θάνατο δισέγγονου να βρίσκονται ακόμη εν ζωή προπαππούδες και προγιαγιάδες και να έχουν προαποβιώσει, λ.χ. ακόμη και με συναποβίωση, όλοι οι εξ αδιαθέτου κληρονόμοι των προηγούμενων τάξεων. Εξάλλου, όπως είναι γνωστό, οι εξ αδιαθέτου κληρονόμοι δεν καλούνται μόνο, όταν έχουν προαποβιώσει οι κληρονόμοι των προηγούμενων τάξεων, αλλά και όταν οι τελευταίοι εκπέσουν για οποιονδήποτε λόγο. Δεν αποκλείεται λοιπόν, έστω σπάνια, να κληθούν προπαππούδες και προγιαγιάδες ως εξ αδιαθέτου κληρονόμοι.

Υπό το πρίσμα αυτό, αποφασιστικό κριτήριο για τη διατήρηση ή την κατάργηση της διάταξης είναι, εάν η σπάνια έστω εφαρμογή της θεραπεύει κάποια ρυθμιστική ανάγκη. Με άλλα λόγια, το ερώτημα, στο οποίο καλείται ο νομοθέτης να απαντήσει, είναι, εάν στη σύγχρονη εποχή παρίσταται δικαιοπολιτικά αδικαιολόγητο να κληθούν ως εξ αδιαθέτου κληρονόμοι προπαππούδες και προγιαγιάδες. Τέτοια ρυθμιστική ανάγκη δεν μπορεί βάσιμα να υποστηριχθεί ότι απουσιάζει εντελώς. Και τούτο, διότι ούτε οι συναισθηματικοί δεσμοί ανάμεσα σε δισέγγονους και σε προπαππούδες και προγιαγιάδες είναι απαραίτητα τόσο αμβλυμμένοι[81], ιδίως όταν έχουν προαποβιώσει οι ενδιάμεσοι συγγενείς, ούτε οι κοινωνικοασφαλιστικές παροχές είναι τόσο πλούσιες, ώστε ελλείψει άλλων εγγύτερων συγγενών να καθίσταται ανάξια προστασίας η κοινότητα αλληλεγγύης που αναπτύσσεται μεταξύ των ανιόντων και κατιόντων της ευρύτερης οικογένειας και, συνεπώς, περιττή η περιέλευση της κληρονομίας στους τυχόν απώτερους ανιόντες του κληρονομουμένου. Για τον ίδιο λόγο, δεν μπορεί να συναχθεί βάσιμα ότι η κλήση των προπαππούδων και των προγιαγιάδων δεν ανταποκρίνεται στην υποτιθέμενη βούληση του κληρονομουμένου.

Επ' αυτού, πρέπει μάλιστα να ληφθούν υπόψη ακόμη τρία στοιχεία: *Πρώτον*, η περιουσία του δισέγγονου κατά τον χρόνο της επαγωγής μπορεί να αποτελεί δημιούργημα της κοινής προσπάθειας και συνεργασίας των προπαππούδων και των προγιαγιάδων, η οποία περιήλθε με δικαιοπραξίες εν ζωή είτε αρχικά στους εγγύτερους συγγενείς και, στη συνέχεια, στα δισέγγονα είτε απευθείας στα δισέγγονα, συνεπώς είναι εύλογο να επανέλθει στους απώτερους ανιόντες της ίδιας ευρύτερης οικογένειας. *Δεύτερον*, λόγω της επιμήκυνσης του προσδόκιμου όρου ζωής οι επαυξημένες οικονομικές ανάγκες των, προφανώς υπερήλικων, προπαππούδων και προγιαγιάδων για μία αξιοπρεπή διαβίωση επιβάλλουν τη διατήρηση της λήψης από αυτούς της κληρονομίας του δισέγγονού τους. *Τρίτον*, όπως είναι γνωστό, υποχρέωση διατροφής των κατιόντων έχουν, σε περίπτωση απουσίας ή αδυναμίας των εγγύτερων συγγενών, οι προπαππούδες και οι προγιαγιάδες (ΑΚ 1485, 1489, 1490). Μολονότι είναι διαφορετικός ο ρυθμιστικός σκοπός της εκ του νόμου διατροφής ανιόντων-κατιόντων από εκείνον της εξ αδιαθέτου κληρονομικής διαδοχής, εν τούτοις ο ενδεχόμενος αποκλεισμός των προπαππούδων και των προγιαγιάδων θέτει τον προβληματισμό, εάν παρίσταται δικαιολογημένη η διατήρηση της υποχρέωσής τους να διατρέφουν τα δισέγγονά τους, χωρίς όμως να έχουν δικαίωμα να τα κληρονομήσουν.

Σε κάθε περίπτωση, δεν μπορεί βάσιμα να υποστηριχθεί ότι η κατάργηση δικαιολογείται στη βάση της αρχής της προτίμησης νεότερων κληρονόμων που διέπει εν γένει το Κληρονομικό Δίκαιο. Και τούτο, διότι εν προκειμένω δεν τίθεται ζήτημα σύγκρουσης του εξ αδιαθέτου κληρονομικού δικαιώματος νεότερων κληρονόμων με εκείνο των προπαππούδων και των προγιαγιάδων, ώστε να τίθεται και ζήτημα αποκλεισμού των τελευταίων, αφού αυτοί καλούνται ως εξ αδιαθέτου κληρονόμοι, όταν έχουν εκπέσει όλοι οι άλλοι εγγύτεροι (και νεότεροι) συγγενείς.

Εξίσου, μη πειστικό παρίσταται το επιχείρημα ότι, σε περίπτωση που καταστούν εξ αδιαθέτου κληρονόμοι οι προπαππούδες και οι προγιαγιάδες, μετά τον θάνατό τους η κληρονομία θα περιέλθει εξ αδιαθέτου σε δικούς τους κατιόντες, τους οποίους όμως ο νομοθέτης ήθελε να αποκλείσει από την εξ αδιαθέτου κληρονομική διαδοχή του αρχικού κληρονομουμένου (δισέγγονου), λ.χ. μετά τον θάνατο του προπαππού η κληρονομία θα περιέλθει εξ αδιαθέτου στα δικά του τέκνα που είναι αδέλφια του προαποβιώσαντος παππού του κληρονομουμένου (δισέγγονου) [82]. Και τούτο, διότι δεν αποτελεί κριτήριο της εξ αδιαθέτου κληρονομικής διαδοχής η τύχη της περιουσίας μετά τον θάνατο του δικαιούχου κληρονόμου, αφού αυτή είναι πλέον δική του κληρονομία. Το ίδιο ισχύει και σε άλλες περιπτώσεις, λ.χ. σύμφωνα με την παλαιά ΑΚ 1816 στην τρίτη τάξη και σύμφωνα με τη νέα ΑΚ 1813 στην τέταρτη τάξη καλούνται, όταν απουσιάζουν εγγύτεροι συγγενείς, τα α΄ εξαδέλφια του κληρονομουμένου, αποκλειομένων των τέκνων τους, χωρίς να ενδιαφέρει το γεγονός ότι μετά τον θάνατο των α΄ εξαδέλφων η περιουσία τους, στην οποία περιλαμβάνεται και η κληρονομία που περιήλθε σε αυτούς από τον αρχικό κληρονομούμενο, θα περιέλθει εξ αδιαθέτου στους δικούς τους κατιόντες, οι οποίοι αποκλείονται από την εξ αδιαθέτου κληρονομική διαδοχή του αρχικού κληρονομουμένου.

Ακόμη, πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι λόγω της αναβάθμισης της θέσης του επιζώντος συζύγου στο νέο δίκαιο, ειδικότερα επειδή προηγείται πάντοτε ως μόνος κληρονόμος στην τρίτη τάξη, όταν δεν υπάρχουν συγγενείς της πρώτης και της δεύτερης τάξης (νέα ΑΚ 1811), οι προπαππούδες και οι προγιαγιάδες θα καλούνταν στην τελευταία τάξη της εξ αδιαθέτου κληρονομικής διαδοχής, αφού θα είχαν εκπέσει οι κληρονόμοι όλων των προηγούμενων τάξεων, άρα και ο σύζυγος. Συνεπώς, η διατήρηση του εξ αδιαθέτου κληρονομικού δικαιώματος των προπαππούδων και των προγιαγιάδων δεν θα παρέβλαπτε ούτε θα συγκρουόταν με το κληρονομικό δικαίωμα του συζύγου και άλλων κληρονόμων.

Τέλος, χαρακτηριστικό δικαιοσυγκριτικά επί του ζητήματος αυτού είναι ότι, μολονότι το Κληρονομικό Δίκαιο μεταρρυθμίστηκε τα τελευταία χρόνια σε αρκετές ευρωπαϊκές έννομες τάξεις, εν τούτοις το εξ αδιαθέτου κληρονομικό δικαίωμα των προπαππούδων και των προγιαγιάδων διατηρήθηκε, λ.χ. στο γερμανικό δίκαιο, στο οποίο μάλιστα προβλέπεται ότι, σε περίπτωση προαποβίωσης των προπαππούδων και των προγιαγιάδων, κληρονομούν οι εγγύτεροι προς τον κληρονομούμενο κατιόντες των προπαππούδων και των προγιαγιάδων (§ 1928 παρ. 1 γερμΑΚ)[83], και στο αυστριακό δίκαιο, στο οποίο προβλέπεται ότι οι προπαππούδες και οι προγιαγιάδες –και πάντως όχι οι κατιόντες τους– κληρονομούν μόνο, εάν δεν επιζούν ο σύζυγος ή ο σύντροφος με σύμφωνο συμβίωσης (§§ 741, 744 ABGB)[84].

Υπό το φως της ανωτέρω ανάλυσης, η κατάργηση του εξ αδιαθέτου κληρονομικού δικαιώματος των προπαππούδων και των προγιαγιάδων *δεν παρίσταται δικαιολογημένη*.

---

81. Πρβλ. τον συναισθηματικό δεσμό που είχε αναδείξει ο *Βαρβαρέσσος* στην Αναθεωρητική Επιτροπή ως κριτήριο για την αναγνώριση κληρονομικού δικαιώματος σε συγγενείς, ανιόντες και κατιόντες («*το κληρονομικόν δικαίωμα* […] *βασίζεται* […] *επί του φυσικού φίλτρου, της στοργής, ην έκαστος αισθάνεται δια τους πλησιεστέρους συγγενείς*»), βλ. Σχέδιον Αστικού Κώδικος, Κληρονομικόν Δίκαιον, 1936, Πρακτικά Αναθεωρητικής Επιτροπής, σ. 22.

82. Βλ. όμως, *Βουζίκα*, ΚληρΔ, τ. Α΄, 1972, § 28 III σ. 209· *Παπαντωνίου*, ΚληρΔ[5], 1989, σ. 383-384· *Τσολακίδη*, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, 2013, 1817 αρ. 2.

83. § 1928 παρ. 1 BGB: «*Gesetzliche Erben der vierten Ordnung sind die Urgroßeltern des Erblassers und deren Abkömmlinge*». Βλ. για τη ρύθμιση του γερμανικού δικαίου, MünchKommBGB/*Leipold*[10], 2026, § 1928 αρ. 1-4· StaudingerBGB/*Werner*, 2017, § 1928 αρ. 1-8· SoergelBGB/*Fischinger*[14], 2020, § 1928 αρ. 1-7.

84. Βλ. για τη ρύθμιση του αυστριακού δικαίου, *Eccher/Nemeth*, σε: Schwimann/Kodek, ABGB-PraxKomm[5], 2019, § 741 αρ. 1-5.

Ζ. Προσαύξηση της κληρονομικής μερίδας των αδελφών του κληρονομουμένου (νέα ΑΚ 1809 παρ. 2 εδ. β΄)

Σύμφωνα με το προγενέστερο δίκαιο, με βάση τη διαπίστωση ότι κατά την παλαιά ΑΚ 1819 (νέα ΑΚ 1815 παρ. 1) δεν καλείται στην κληρονομία κληρονόμος επόμενης τάξης, εφόσον υπάρχει κληρονόμος προηγούμενης τάξης, οι κληρονομικές μερίδες των συγγενών που εξέπιπταν πριν ή μετά την επαγωγή, εάν δεν περιέρχονταν σε κατιόντες τους κατά διαδοχή βαθμών, οδηγούσαν αυτοδικαίως σε αύξηση των μερίδων των λοιπών συγγενών της ίδιας τάξης που καλούνταν στην κληρονομία. Έτσι, σε περίπτωση που κληρονομούσαν εξ αδιαθέτου στη δεύτερη τάξη οι γονείς και οι αδελφοί του κληρονομουμένου (παλαιά ΑΚ 1814) και ένας από αυτούς εξέπιπτε, η μερίδα του προσαύξανε τις μερίδες όλων των λοιπών κληρονόμων της ίδιας τάξης. *Για παράδειγμα*, εάν κληρονομούσαν εξ αδιαθέτου οι γονείς και ένας αδελφός, λάμβαναν καταρχήν από 1/3 ο καθένας, και, εάν εξέπιπτε λ.χ ο ένας γονέας, το δικό του μερίδιο προσαύξανε τις μερίδες των άλλων δύο κληρονόμων, συνεπώς πλέον ο άλλος γονέας και ο αδελφός λάμβαναν από 1/2 ο καθένας.

Στη βάση της αρχής της προτίμησης των νεότερων κληρονόμων, η οποία διέπει εν γένει το Κληρονομικό Δίκαιο και ειδικότερα την εξ αδιαθέτου κληρονομική διαδοχή[85], στη νέα ΑΚ 1809 παρ. 2 εδ. α΄ προβλέπεται πλέον ότι στη δεύτερη τάξη της εξ αδιαθέτου διαδοχής η μερίδα του γονέα που εξέπεσε δεν προσαυξάνει (και) τη μερίδα του άλλου γονέα, αλλά μόνο τη μερίδα του αδελφού ή των τέκνων ή εγγονών αδελφών, οι οποίοι κληρονομούν κατά ρίζες. *Για παράδειγμα*, εάν κληθούν στη δεύτερη τάξη της εξ αδιαθέτου διαδοχής (νέα ΑΚ 1809 παρ. 1 εδ. α΄) οι γονείς και ένας αδελφός του κληρονομουμένου, τότε καταρχήν λαμβάνουν από 1/3 ο καθένας και, εάν εκπέσει ο ένας γονέας, τότε η μερίδα του προσαυξάνει μόνο τη μερίδα του αδελφού, έτσι ώστε ο άλλος γονέας συνεχίζει να λαμβάνει το 1/3 και ο αδελφός τα 2/3.

Η. Δικαίωμα αναζήτησης δωρεών, κληρονομιών και κληροδοσιών από πρόσωπα της άλλης συγγενικής γραμμής (νέα ΑΚ 1816)

Μία εντελώς πρωτότυπη[86] στο ελληνικό δίκαιο ρύθμιση, με την οποία ανατρέπεται η μεταφορά περιουσίας από την οικογένεια της πατρικής γραμμής στην οικογένεια της μητρικής γραμμής, και αντιστρόφως, περιέχεται στη νέα ΑΚ 1816. Σύμφωνα με τη διάταξη αυτή, εάν δεν κληρονομούν εξ αδιαθέτου κατιόντες, αδελφοί, τέκνα και εγγονοί αδελφών και σύζυγος, δηλαδή εάν κληρονομούν εξ αδιαθέτου μόνο γονείς στη δεύτερη τάξη ή μόνο παππούδες και γιαγιάδες ή τέκνα τους (θείοι του κληρονομουμένου) ή έγγονοί τους (α΄ εξαδέλφια του κληρονομουμένου) στην τέταρτη τάξη, καθένας από τους γονείς, τους παππούδες, τις γιαγιάδες, τα τέκνα ή τους εγγονούς τους δικαιούται εντός τεσσάρων μηνών από τη λήξη της προθεσμίας για αποποίηση της κληρονομίας (ΑΚ 1845) να ζητήσει, κατά περίπτωση, από τον άλλο γονέα ή από τους παππούδες, τις γιαγιάδες, τα τέκνα ή τους εγγονούς της άλλης συγγενικής γραμμής, οι οποίοι κληρονομούν εξίσου εξ αδιαθέτου, την απόδοση, εφόσον σώζονται, αντικειμένων που ανήκουν στην κληρονομία και προέρχονται από χαριστική εν ζωή παροχή, κληρονομία ή κληροδοσία προς τον κληρονομούμενο από πρόσωπα της ίδιας συγγενικής γραμμής (αρχή *patria paternis matria maternis*). Αντίστοιχη ρύθμιση προβλέπεται στο γαλλικό δίκαιο (άρ. 738-2 επ. γαλλΑΚ).

Η ρύθμιση αυτή παρέχει *διαπλαστικό δικαίωμα* στον ένα γονέα, σε περίπτωση αποκλειστικής κλήσης των γονέων στη δεύτερη τάξη, ή στους συγγενείς της μίας συγγενικής γραμμής που καλούνται στην τέταρτη τάξη μαζί με συγγενείς της άλλης γραμμής[87]. Ο δικαιούχος δεν απαιτείται να είναι ο ίδιος δωρητής του αντικειμένου, αλλά αρκεί το αντικείμενο να προέρχεται από πρόσωπο της ίδιας συγγενικής γραμμής[88]. Εάν ασκηθεί το δικαίωμα, δικαστικώς ή εξωδίκως, αποσβήνεται το εξ αδιαθέτου κληρονομικό δικαίωμα του άλλου γονέα, ή παππού ή γιαγιάς ή των τέκνων ή εγγονών της άλλης συγγενικής γραμμής, οι οποίοι κληρονομούν εξ αδιαθέτου, επί του αντικειμένου της κληρονομίας που αφορά η άσκηση του δικαιώματος· καθίσταται έτσι δυνατή η αυτούσια αναζήτηση των αντικειμένων της χαριστικής εν ζωή παροχής ή της κληρονομίας ή της κληροδοσίας από τον άλλο γονέα ή από τους συγγενείς της άλλης συγγενικής γραμμής. Η άσκηση του δικαιώματος δεν συνεπάγεται πάντως αύξηση της εξ αδιαθέτου κληρονομικής μερίδας εκείνου που το ασκεί ούτε αντίστοιχη μείωση της μερίδας εκείνου έναντι του οποίου στρέφεται[89].

Αιτιολογία για την εισαγωγή της ρύθμισης αυτής αποτελεί η διαπίστωση ότι στη σύγχρονη εποχή οι γάμοι διαρκούν σχετικά λιγότερα χρόνια σε σχέση με παλαιότερα, ιδίως λόγω της κατάρτισης γάμων σε μεγαλύτερη ηλικία, διαπίστωση η οποία δικαιολογεί τη μετακίνηση της περιουσίας που είχε περιέλθει στον κληρονομούμενο από τη μία συγγενική γραμμή, λ.χ. από την πατρική γραμμή, στην άλλη συγγενική γραμμή, λ.χ. στη μητρική γραμμή, και αντιστρόφως, όταν δεν υπάρχουν κατιόντες του κληρονομουμένου[90].

Για παράδειγμα, η μητέρα κάνει γονική παροχή στον κληρονομούμενο γιο της. Αυτός αποβιώνει άγαμος, άτεκνος και αδιάθετος και, ελλείψει άλλων εξ αδιαθέτου κληρονόμων, κληρονομείται από τον πατέρα του (1/2) και τη μητέρα του (1/2) (νέα ΑΚ 1809). Στην περίπτωση αυτή, η μητέρα έχει δικαίωμα να ζητήσει, εντός τεσσάρων μηνών από τη λήξη της προθεσμίας για την αποποίηση της κληρονομίας, από τον άλλο γονέα να επιστραφούν σε αυτήν, εφόσον σώζονται, τα αντικείμενα της γονικής παροχής. Προφανώς, η εν λόγω διάταξη θα έχει πρακτική εφαρμογή σε περίπτωση διαζευγμένων γονέων, οπότε, εάν δεν υπήρχε η ρύθμιση αυτή, ο ένας γονέας θα λάμβανε σε περίπτωση αποβίωσης του κοινού τους τέκνου το 1/2 του αντικειμένου της γονικής παροχής, το οποίο όμως είχε προέλθει από την περιουσία του άλλου γονέα. Αυτή τη μεταφορά περιουσιακών στοιχείων από την πατρική γραμμή στη μητρική γραμμή και αντιστρόφως, η οποία δημιουργεί ζητήματα διαχείρισης και αξιοποίησής τους, φαίνεται ότι επιχειρεί να αποτρέψει η ρύθμιση αυτή[91].

Η εισαγωγή της διάταξης αυτής προβληματίζει στον βαθμό που είναι αμφίβολο, εάν η παροχή ενός περιουσιακού αντικειμένου στον κληρονομούμενο από χαριστική αιτία από πρόσωπο της μίας συγγενικής γραμμής ή η λήψη από τον κληρονομούμενο ενός περιουσιακού αντικειμένου από κληρονομία ή κληροδοσία από πρόσωπο της μίας συγγενικής γραμμής δικαιολογεί

85. *Απ. Γεωργιάδης,* ΚληρΔ[3], 2023, § 26 αρ. 27· *Π. Φίλιος,* ΚληρΔ[8], 2011, § 142 σ. 278· *Παπαντωνίου,* ΚληρΔ[5], 1989, σ. 351-352· *Μπαλής,* ΚληρΔ[5], 1965, § 118 αρ. 1. Βλ. ειδικά όσον αφορά τον σκοπό της ρύθμισης της νέας ΑΚ 1809 παρ. 2 εδ. β΄, *Λέκκα*, σε: Παπαδοπούλου-Κλαμαρή/Καραμπατζό/Λέκκα, Νέο ΚληρΔίκ, 2026, § 4 αρ. 54.

86. Βλ. Ανάλυση Συνεπειών Ρύθμισης επί του Σχεδίου Νόμου, Άρθρο 1816: «*Η ρύθμιση αυτή αποτελεί ουσιαστική καινοτομία*».

87. Βλ. *Λέκκα*, σε: Παπαδοπούλου-Κλαμαρή/Καραμπατζό/Λέκκα, Νέο ΚληρΔίκ, 2026, § 4 αρ. 93. Βλ. όμως *Γ.-Α. Γεωργιάδη*, Η μεγάλη μεταρρύθμιση του Κληρονομικού Δικαίου με τον ν. 5303/2026, Αρμ 2026, 603, ότι πρόκειται για ενοχική αξίωση.

88. *Λέκκας*, σε: Παπαδοπούλου-Κλαμαρή/Καραμπατζό/Λέκκα, Νέο ΚληρΔίκ, 2026, § 4 αρ. 95.

89. *Λέκκας*, σε: Παπαδοπούλου-Κλαμαρή/Καραμπατζό/Λέκκα, Νέο ΚληρΔίκ, 2026, § 4 αρ. 95.

90. *Λέκκας*, σε: Παπαδοπούλου-Κλαμαρή/Καραμπατζό/Λέκκα, Νέο ΚληρΔίκ, 2026, § 4 αρ. 92.

91. Βλ. επίσης, Έκθεση επί του Νομοσχεδίου «Αναμόρφωση του κληρονομικού δικαίου και άλλες διατάξεις» της Επιστημονικής Υπηρεσίας της Βουλής των Ελλήνων, 18.05.2026, σ. 16.

την πλήρη ανατροπή της κληρονομικής διαδοχής ως προς το περιουσιακό αυτό αντικείμενο, το οποίο αποχωρίζεται από την υπόλοιπη κληρονομία και αποδίδεται στον δικαιούχο αυτής της συγγενικής γραμμής. Η επιφύλαξη αυτή επιτείνεται από τη διαπίστωση ότι η άσκηση του δικαιώματος της ΑΚ 1816 συνεπάγεται την απώλεια θεμελιωμένου και αυτοδικαίως αποκτηθέντος (νέα ΑΚ 1844) κληρονομικού δικαιώματος του αρχικού κληρονόμου της άλλης συγγενικής γραμμής επί του αντικειμένου της κληρονομίας που αφορά η άσκηση του δικαιώματος[92].

Υπό το πρίσμα αυτό και προς άμβλυνση των ανωτέρω αξιοπρόσεκτων επιφυλάξεων, το πεδίο εφαρμογής της διάταξης θα μπορούσε να περιοριστεί τόσο υποκειμενικά (λ.χ. δικαίωμα μόνο των γονέων) όσο και αντικειμενικά (λ.χ. αναζήτηση μόνο των χαριστικών εν ζωή παροχών) και χρονικά (λ.χ. αναζήτηση μόνο των παροχών που έγιναν τα τελευταία πέντε έτη πριν από τον θάνατο του τέκνου).

Σε κάθε περίπτωση, για την προστασία των δανειστών της κληρονομίας, οι οποίοι θα υφίσταντο την απώλεια ενός περιουσιακού αντικειμένου, το οποίο είναι καταρχήν υπέγγυο σε αυτούς για την ικανοποίηση των υποχρεώσεων της κληρονομίας, στη νέα ΑΚ 1816 παρ. 2 προβλέπεται ότι αυτοί «*μπορούν να ικανοποιηθούν από το αντικείμενο της εν ζωή χαριστικής παροχής και μετά την απόδοσή του στον γονέα που το ζήτησε, με την επιφύλαξη του άρθρου 1895*». Αυτό σημαίνει ότι το αντικείμενο της κληρονομίας, το οποίο αφορά η άσκηση του δικαιώματος αναζήτησης κατά τη νέα ΑΚ 1816 παρ. 1, παραμένει υπέγγυο στους δανειστές της κληρονομίας[93]. Έτσι, αυτοί έχουν το δικαίωμα να στραφούν για την ικανοποίησή τους και κατά του προσώπου που άσκησε το σχετικό δικαίωμα, το οποίο ως εξ αδιαθέτου κληρονόμος ευθύνεται έναντί τους καταρχήν μόνο με την κληρονομιαία περιουσία (νέα ΑΚ 1892). Κατ' εξαίρεση, η ευθύνη του προσώπου που άσκησε το σχετικό δικαίωμα μπορεί να επιταθεί σύμφωνα με τη νέα ΑΚ 1895, έτσι ώστε να ευθύνεται και με την ατομική του περιουσία έναντι των δανειστών της κληρονομίας σε περίπτωση διάθεσης του αντικειμένου μετά την απόδοσή του σε αυτόν.

92. Βλ. για τους σχετικούς προβληματισμούς, Έκθεση επί του Νομοσχεδίου «Αναμόρφωση του κληρονομικού δικαίου και άλλες διατάξεις» της Επιστημονικής Υπηρεσίας της Βουλής των Ελλήνων, 18.05.2026, σ. 16-17, σύμφωνα με την οποία η διάταξη είναι επιπλέον εκτεθειμένη στη μομφή της αντίθεσης στις συνταγματικές διατάξεις (άρ. 17 παρ. 1 και 2 Σ) και στις διατάξεις της ΕΣΔΑ (Πρώτο Πρόσθετο Πρωτόκολλο) για την προστασία της ιδιοκτησίας.

93. *Λέκκας*, σε: Παπαδοπούλου-Κλαμαρή/Καραμπατζό/Λέκκα, Νέο ΚληρΔίκ, 2026, § 4 αρ. 96.